

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2023 (Ekim/October)

İnşikâku'l-Kamer Bağlamında Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'ân Dışında Mûcize Verilmediğini Öne Süren Görüşün Metodolojik Tahlili

Methodological Assessment of the Opinion That the Prophet Muhammad Did Not Show a Miracle Other Than the Qur'ân Within the Context of Inshiqāq al-Qamar

Fatih ÇELİKEL

Dr. Uzm. Öğrt., Hz. Ayşe Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi,
Meb

Dr. Specialist Teacher, Hz. Ayşe Girls Anatolian Imam Hatip High School
Hatay, Türkiye

fatihce81@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5301-3046>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 29/06/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 05/10/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2023

Atıf / Citation: Çelikel, Fatih. “İnşikâku'l-Kamer Bağlamında Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'ân Dışında Mûcize Verilmediğini Öne Süren Görüşün Metodolojik Tahlili”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim/October, 2023), 643-673.

<https://doi.org/10.31121/tader.1320848>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

İslam ulemâsının kâhir ekseriyeti Hz. Peygamber'e de diğer peygamberler gibi bir takım hissî mucizeler verildiğini kabul eder. Çoğunluğun üzerinde ittifak ettiği bu görüşe karşılık, özellikle modern zamanlarla birlikte Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mucize verilmediği söyleminin savunulduğu görülmektedir. Klasik tefsir geleneğinde görülmeyen ve modern bir olgu olan bu söylem, bazı âyetlere dayandırılmaktadır. Bu âyetlerde Mekke müşriklerin Hz. Peygamber'den (s.a.v) mucize talepleri ve bu taleplere verilen olumsuz cevaplar aktarılır. Temelde bu muhtevadaki âyetler eşliğinde Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mucize verilmediği gerçeğinin bizzat Kur'an tarafından beyan edildiği öne sürülür. Ancak çoğunluğa göre Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mucize verildiğine delâlet ettiği kabul edilen pek çok âyet bulunmaktadır. Bunlardan birisi literatürde inşikâku'l-kamer olarak bilinen ayın yarılmaya hadisesidir. Kamer suresinde zikredilen bu hadise müfessirlerin kâhir ekseriyetince Hz. Peygamber'in büyük mucizelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte bilhassa son yüzyılda bu âyetin kıyamet sahnelerini tasvir ettiği yorumu daha güçlü bir şekilde dillendirilmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mucize verilmediği söylemini benimseyenlerce ısrarla savunulan bu görüş, farklı çalışmalara konu olmaktadır. Bir metnin okunması ve yorumlanması faaliyetinde metodolojinin kaynak işlevi görmesi sebebiyle öncelik arz ettiği malumdur. Dolayısıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v) Kur'an dışında mucize verilmediğini öne sürmek suretiyle klasik usûl ve söylemden farklılaşan bu yaklaşımın tefsir ilmi bağlamında metodolojik açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada sırasıyla; ilgili görüşe referans olarak gösterilen âyetlerin incelenmesi, bu görüşü savunanların benimsedikleri metod tahlili, inşikâk-ı kamer konusu örneğinde ilgili metodun pratikteki yansımalarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmamız temelde Hz. Peygamber'in Kur'an dışında mucizesi olmadığı söyleminin metodolojik tahlilini konu edinmektedir. Çalışmanın önemi, konuyu metodolojik zemine taşımasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada tahlil ve tenkit yöntemi kullanılmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed'e Kur'an dışında mucize verilmediği söylemi zannî ve zayıf bir yorum olup, kesin bir bilgi ifade etmemektedir. Söz konusu görüşü savunanların benimsediği metodolojinin subjektif yorumlar için müsait zemin oluşturması sebebiyle eleştirilere açık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, Mucize, Peygamber, Metod.

Abstract

The overwhelming majority of Islamic scholars accept that the Prophet Muhammad was given some sensory miracles like other prophets. Against this view, on which the majority agrees, it is seen that the discourse that no miracles were given to the Prophet Muhammad except the Qur'an, especially in modern times, was defended. This discourse, which is not seen in the classical tafsir tradition and is a modern phenomenon, is based on some verses. In these verses, the demands of Meccan polytheists for miracles from the Prophet (pbuh) and the negative answers given to these demands are cited. Basically, it is claimed that the fact that no miracles were given to the Prophet Muhammad except the Qur'an, accompanied by the verses in this content, were declared by the Qur'an itself. However, according to the majority, there are many verses in the Qur'an that are accepted to indicate that the Prophet Muhammad was given a miracle other than the Qur'an. One of them is the splitting of the moon, known as inshiqâq al-qamar in the literature. This event, which is mentioned in Sûrat al-Qamar, is accepted as one of the great miracles of the Prophet Muhammad by the vast majority of commentators. However, especially in the last century, the interpretation that this verse describes the scenes of the apocalypse has been expressed more strongly. This view, which is persistently defended by those who adopt the discourse that no miracles were given to the Prophet Muhammad except the Qur'an, has been the subject of different studies. It is known that the methodology has priority in the activity of reading and interpreting a text, since it functions as a source. Therefore, this approach, which differs from the classical method and discourse by asserting that Prophet Muhammad (pbuh) was not given any miracles other than the Qur'an, needs to be evaluated methodologically in the context of the science of tafsir. In this study, respectively; It is aimed to examine the verses cited as references to the relevant view, to analyze the method adopted by those who support this view, and to reveal the practical reflection of the relevant method in the example of inshiqâq al-qamar. Our study mainly deals with the methodological analysis of the discourse that the Prophet Muhammad did not have miracles other than the Qur'an, and its importance derives from the fact that it carries the subject to the methodological ground. Analysis and criticism methods are used in the study. Accordingly, the statement that the Prophet Muhammad was not given miracles other than the Qur'an is a presumptive and weak interpretation and does not express any definite information. It has been determined that the methodology adopted by the advocates of the aforementioned view is open to criticism, as it provides a suitable ground for subjective interpretations.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, Miracle, Prophet, Method.

Giriş

Modern zamanlara kadar temel konuların kâhîr ekseriyetinde müfessirlerce esasa taalluk edecek derecede bir ihtilafın olmayışı, genel olarak usuldeki ittîfakın bir yansımasıdır. Son yüzyılda âyetlerin tefsirinde görülen yorum farklılıklarının arkasında ise usuldeki ihtilaf yatmaktadır. Kur'ân üzerine çalışma yapan Müslüman düşünürleri metodolojik farklılığa yönelten temel sâiklerden birinin Batı dünyası olduğunu söylemek, yanlış olmasa gerektir. Batı'nın bilhassa son iki yüzyılda neredeyse tüm dünya üzerinde kurduğu hegomanya, diğer medeniyetlerde olduğu gibi İslâm âleminde de etkisini göstermiştir. Öyle ki, Batı'nın maddî kalkınmışlığının ve teknoloji alanındaki ezici üstünlüğünün getirdiği mağlubiyet ve mahkumiyet psikolojisi bazı Müslüman aydınları bir takım İslâmî meselelerden şüphe eder hale gelmiştir.¹ Bir kısım modernistler ise, İslâm âleminin içinde bulunduğu krizden çıkışın ancak temel kaynaklara yani Kur'ân ve sünnete yeni yaklaşımlar getirmekle mümkün olacağını düşünmüştür.² Son iki yüzyıldır Kur'ân âyetlerinde ifade bulan temel konular dahil olmak üzere pek çok mevzuda farklı yorumların ortaya çıkmasında temel dinamik, geliştirilen bu yeni (modern) yaklaşımlardır. Söz konusu modern yaklaşımların ortaya koyduğu yorumların dikkat çekici yönlerinden biri, modern bilim anlayışıyla uyumlu görünme çabalarını hissettiren bir görünüm arz etmeleridir.³ Seyyid Ahmed Han ve Muhammed Abduh'la birlikte peygamberi dâhilerden bir dâhiye indirgeyecek şekilde beşeri içtimâî ve ahlakî kimliği ile tarif eden, rasyonel akıl ile değerlendiren yeni/modern bakış açısı geliştirilmiştir.⁴ Modern yorumlarda dikkat çeken ikinci özellik ise bu yorumların ana omurgayı oluşturan ve Ehl-i Sünnet olarak ifade edilen geleneksel çizginin görüşlerine aykırılık taşımasıdır. Bunlardan biri, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) herhangi bir şekilde hissî mûcize verilmediği, onun tek mûcizesinin Kur'ân olduğu iddiasıdır. Son dönemlerde daha sık dillendirilen ve güçlü bir şekilde savunulan bu iddia, bir takım Kur'ân âyetlerine dayandırılmaktadır. Bu âyetleri iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup müşriklerin mûcize talebine Hz. Peygamber'in dilinden olumsuz karşılık verildiğini ifade eden âyetlerden,⁵ ikinci grup ise ilk bakışta Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediği şeklinde anlaşılabilir âyetlerden oluşmaktadır.⁶ Peki bu âyetler gerçekten Hz. Peygamber'e hissî mûcize verilmediğine güçlü ve kat'î bir şekilde delâlet etmekte midir? Konuyla ilgili âyetlerin tefsirinde hangi anlama ve

¹ Son dönem Osmanlı Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi, "islah edici" olarak görülen kimselerin bazısında bozulma, İslâm'ı savunmayı kendine vazife addedenlerin bazılarında illhad/dinsizlik gördüğünü söyler. Bu kimselerin şüphelerinin Allah'ın varlığı gibi en temel mevzuya kadar uzandığını ifade eden Mustafa Sabri, eserini bu hastalığı tedavi etmek gayesiyle telif ettiğini söyler. Mustafa Sabri Efendi, *el-Kavlu'l-fasl beynellezîne yu'minune bi'l-gaybi vellezîne le yu'minun* (Kâhîre: y.y. 1942), 3.

² Bu bağlamda bazı modernistler geri kalmışlığın faturasını Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada kullanılan yerleşik usûle, bazıları ise hadislere kesmiştir. Zeki Keskin, *Kur'ân'a Modernist Yaklaşımların Eleştirisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 35-36.

³ Örneğin Ferid Vecdî'nin mûcizelerle ilgili olarak en küçük bir şekilde dahi sebeplere ircâ etme imkanı varken bir hadiseyi doğa yasalarına aykırı bir hadise yani mûcize olarak anlamaktan kaçınmak gerektiğini söyler. Ona göre böylesi bir tutum modern bilimin anlayışına ve ortaya koyduğu verilere aykırı olacağı için inkânı netice verecektir. Ferid Vecdî, *es-Sîretü'l-Muhammediyye* (Kâhîre: Dâru'l-Misriyyetu'l-Lübânîyye, 1993), s. 184. Ferid Vecdî'nin bu anlayışına misal olacak şekilde Fil suresinde anlatılan hadiseyi çiçek veya kızamık mikrobi ile izah etmemin mümkün olduğunu savunan Abduh'un görüşüne tâbi olması oldukça manidardır. bk. Ali b. Hüseyin Harbî, *Kavâidü't-tercih inde'l-müfessirin* (Riyad: Dâru'l-Kâsımî, 1996), 380.

⁴ İsmail Albayrak, *Klasik Modernizmde Kur'an'a Yaklaşımlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), s. 127-130.

⁵ Bunlardan bazıları için bk. el-Bakara 2/118,119; el-En'âm 6/35,37; Yûnus 10/15; er-Ra'd 13/7,38; İbrahim14/11; ei-Hicr 15/14-15.

⁶ İsrâ 17-59; el-Ankebut 29/50-51.

yorumlama usulüyle bu sonuca ulaşılmış, nasıl bir metodoloji benimsenmiştir? İşte bu çalışma bu ve benzeri sorulara cevaplamayı gaye edinmekte ve Hz. Peygamber'e hissî mucize verilmediğini öne süren "belli bazı çalışmaların" tahkik, tahlil ve tenkidini amaçlamaktadır. Konuyla ilgili tüm çalışmalarda yer alan iddiaların ve argümanların tamamını detaylı bir tahlil ve tenkit faaliyetine tabi tutmak bir makalenin hacmi açısından mümkün olmadığı gibi bu makalenin amacı da bu değildir. Dolayısıyla bu makale inşikâku'l-kameri tüm yönleriyle inceleyen bir makale olarak görülmemelidir. Bu çalışmanın hedefi Hz. Peygamber'e hissî mucize verilmediği görüşünün savunulduğu bazı çalışmalarda yer verilen inşikâku'l-kamerle ilgili temel iddiaların incelenmesi ve Hz. Peygamber'e hissî mucize verilmediği sonucuna hangi metot üzerinden ulaşıldığının ortaya konulmasıdır. Sınırlarını belirleme adına bu makalede belli çalışmalar merkeze alınacak,⁷ diğer çalışmalarda yer alan iddialar sadece çalışmanın hacminin el verdiği ölçüde incelenecektir. Bu çalışmada öncelikle Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mucize verilmediğine delâlet ettiği iddia edilen âyetler incelenecek sonrasında bu çıkarımların dayandığı zemin metodolojik açıdan tahlil ve tenkit edilecek, inşikâk'ul-kamer üzerinden bu metotun pratik yansımaları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmanın sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için sınırlarının ve gayesinin daima hatırdta tutulması gerekmektedir. Yaptığımız araştırmalarda bu mevzuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir.⁸ Literatürdeki bütün çalışmalardan bahsetmek mümkün değildir. Ancak örnek kabilinden zikretmek gerekirse bu çalışmalardan bazılarının konunun kelâmî ve felsefî boyutunu,⁹ bazılarının özel olarak inşikâku'l-kameri¹⁰ bazılarının ise spesifik olarak bir akademisyenin mucize anlayışı bağlamında kaleme alındığı görülür.¹¹ Yaptığımız incelemelerde literatürdeki çalışmalarda konuların genellikle yorumlar düzleminde incelediği, yorumlara şekline veren asıl unsur olan metodolojinin detaylı bir incelemeye tabi tutulmadığı görülmektedir. Bu makalenin literatürdeki çalışmalardan farkı ise daha önce tahlil edilmemiş olan belli çalışmaları esas alması, diyalektik bir yöntemi benimsemesi ve konuyu gerek yorumları gerekse metodu itibarıyla incelemesi, metod ile yorum arasındaki ilişki ağını ortaya koymaya çalışmasıdır. Kanaatimizce İslâmî ilimlerde yorumların sıhhatinden önce incelenmesi gereken husus, metodun sıhhatidir. Dolayısıyla bu makale ile konunun tek boyutlu olarak sadece yorumlar (argümanlar ve sonuçlar) üzerinden tartışılması yerine, muhtevası ve usûlü ile bütüncül bir yaklaşımla tartışılmasının önü açılmak istenmekte, tefsir alanındaki tartışmalı konuların metodolojik zeminde tartışılmasının önemine dair bir farkındalığın oluşturulması, bu alanda gerçekleştirilecek tahlil ve tenkit faaliyetlerine katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Bu noktada çalışma boyunca üzerinde sıkça duracağımız mucize kavramı üzerinde kısaca durmak isteriz. Mucize bir kavram olarak insanların benzerini yapmaktan âciz olduğu şeylere veya

⁷ İhsan Arslan, "İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım" *RTEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2017), 13-48; Zübeyir Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2015), 1-31; İhsan Arslan, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mucize" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 882-903; Adil Bebek, Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi, *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2000, 1-30.

⁸ bk. Fâtma Ünsal, "Hissî Mucizelerin Kur'an Çerçevesinde Değerlendirilmesi", *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 3/1 (Temmuz 2020), 105-140. Yusuf Ağkuş, "İnşikâk-ı Kamer Konusunda Sünnî Tefsirlerde İlhâd İddiaları", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019), 1-33.

⁹ Muhittin Bahçeci, "Mucizenin İmkânı ve Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu", *Eriyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1987), 167-178.

¹⁰ Ahmet Erkol, "Hz. Peygamber'in Mu'cizesi Meselesi ve Nübüvvetin İspatında İnşikak-ı Kamer (Aydın Yarılmaları) Hadisesi ile İlgili Bir Değerlendirme" *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1999), 261-298; Mehmet Azimli, Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller, *Hikmet Yurdu* 2/ 3 (1999), 95-110.

¹¹ Recep Orhan Özel, "Kur'an'daki Hissî Mucizelere Modern Yaklaşımlar Bağlamında Bir İnceleme: Mustafa Öztürk Örneği -I-", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017) 75-123.

bilinen tabiat kanunlarına aykırı olarak Cenâb-ı Hakk'ın peygamberliğini ispat amacıyla peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin elinde yarattığı harikulade şeylere denir.¹² Kur'ân'da peygamberlerin ellerinde gerçekleşen ve mûcize kavramıyla özdeşleştirilen harikulade olaylar için başta âyet (ayât) lafzı olmak üzere beyyinât, burhân, sultân, hak gibi sözcükler kullanılmaktadır.¹³

Mûcizelerin en önemli işlevi peygamberlerin doğruluğunu ispatlamaktır.¹⁴ Fahrüddîn er-Râzî mûcizenin üstlendiği bu fonksiyonu bir misal ile açıklar. Buna göre bir kralın seçtiği elçisi, kendisinin bizzat kralın elçisi olduğunu ispatlamak amacıyla kraldan rutin âdetlerini ve kanunlarını elçi olduğunu ispatlayabilmesi için değiştirmesini ister, kral da bu talebe olumlu yanıt verir ve süregelen âdetlerini değiştirir. Böylece bu olaya şahit olan insanlar o elçinin doğru sözlü olduğunu öğrenmiş olurlar.¹⁵

İbn Teymiyye Peygamberleri yalanlayanların benzerini gerçekleştiremediği her türlü hadiseyi mûcize sınıfında mütalaa eder. Ona göre mûcizelerin farklı çeşitleri vardır. Örneğin Kur'ân; ayın yarılması, yemeğin çoğalması, parmakların arasından suyun akması türünden bir mûcize değildir.¹⁶

Mûcize kavramından genellikle anlaşılan da tam da budur. Dolayısıyla kelâmî literatürde öngörülen şartların tamamını içermediği gerekçesiyle bir olayın – bu hadise Hz. Peygamber'in elinde gerçekleşen ne kadar olağanüstü mahiyete sahip olursa olsun – mûcize olarak nitelendirilmemesi kanaatimizce isabetli bir yaklaşım değildir.¹⁷ Söz gelimi Hz. Peygamber'in parmakları arasından suyun akması veya Hz. Musa'nın denizi ikiye ayırması olaylarını öncesinde meydan okuma şartı olmadığı gerekçesiyle mûcize kategorisinin dışında görmek pek makul görünmemektedir.¹⁸ Ulemânın bu şartları zikretmesinden maksat, mûcizeyi, sihir, kerâmet vb. hadiselerden ayır etmektir.¹⁹ Peygamberin elinde cereyan eden harikulade bir olayın muhataplarının veya maksadının değişmesi veya bu olay öncesinde bir meydan okuma olmaması hadiseyi esastan etkileyen ve mahiyetini değiştiren unsurlardan değildir. Bu sebeple çalışmanın burada genel hatları çizilen mûcize kavramı üzerinden yürütüleceğini belirtmek isteriz.

1. Hz. Peygamber'e Hissî Mûcize Verilmediğini İddia Edenlerin Delil Olarak Öne Sürdükleri Âyetlerin Tahlili

Hz. Peygamber'e hissî mûcize verilmediğini öne sürenlerin tutundukları âyetler, genellikle müşriklerin mûcize taleplerine Kur'ân tarafından olumsuz yanıt verilen âyetlerdir.²⁰ Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki; Kur'ân'da herhangi bir peygamberden mûcize isteyen inkârcılara olum-

¹² Muhammed ez-Zürkânî, *Menâbilü'l-irfân* (Kahire: Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabi, ts.), 1:73.

¹³ Âl-i İmrân 3/49-50; en-Nisâ 4/153; el-A'râf 7/73, 106-108; Hûd 11/96; el-Kasas 28/31-32, 35; Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/348.

¹⁴ Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille* (Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetu lî't-Turâs, 2011), 2/696.

¹⁵ Fahrüddîn er-Râzî, *Meâlimu usûli'd-dîn* (Lübnan: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, ts.), 100.

¹⁶ Ebu'l-Kâsım İbn Teymiyye, *en-Nübüvât* (Riyad: Edvâu's-Selef, 2000), 2/865.

¹⁷ Örneğin bir çalışmada nübüvveti ispat amacı taşımayan harikulade hadiselerin mûcizelerle karıştırılmaması gerektiği ifade edilir. Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mûcizeler", 16.

¹⁸ Bazı mûcizelerin öncesinde meydan okuma olmadığı ve bunların farklı gayelere matuf olarak gerçekleştiği bilinmektedir. Muhammed b. Salih el-Asîmîn, *Şerbu'l-akidetü's-Seffârîni* (Riyâd: Dâru'l-Vatan lî'n-Neşr, 2005), 540.

¹⁹ İbn Teymiyye, meydan okuma veya Peygamber tarafından delil olarak istenmesi gibi şartlar olmasa da nübüvveti delil olan olağanüstü hadiselerin mûcize olarak nitelendirilmesi gerektiğini öne sürer. İbn Teymiyye, *en-Nübüvât*, 1/213-214, 498.

²⁰ el-En'âm 6/37; er-Ra'd 13/7, 27; el-Enbiyâ 21/5; el-Ankebût 29/50.

suz cevap verilmesi, peygamberlerin sadece bir beşer olduğunun vurgulanması, onlara hiçbir şekilde hissî mucize verilmediğine delil olamaz. Söz gelimi İbrahim sûresinin girişinde Nûh, Âd ve Semûd kavimleriyle onlardan sonra gelen topluluklardan bahsedilir.²¹ İlgili âyetlerin birinde, kavimlerinin, gönderilen peygamberlerden mucize talep ettiği peygamberlerin de onlara “Allah’ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemiz mümkün değildir” şeklinde olumsuz cevap verdiği aktarılır.²² Şu halde böylesi bir anlatıdan hareketle “sözü edilen peygamberlerin hiçbirine mucize verilmemiştir” şeklinde bir sonuca ulaşmak ne kadar doğrudur? Oysa ilgili âyetlerin öncesinde bu peygamberlerin mucizeler gösterdiği ancak kavimlerinin inanmayı reddettiği anlatılır.²³ Ayrıca ilgili âyetlerde bahsi geçenlerden biri Semud kavmidir ve kendilerine deve mucizesinin verildiği bilinmektedir.²⁴ Bununla birlikte Kur’ân’da “biz hiçbir peygambere anlattıklarımız dışında başka bir mucize vermedik” gibi konuyu hükme kesin olarak bağlayıcı muhtevada sarih bir âyet bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’ın bir şeyi zikretmemesini o şeyin olmadığına delil kılmak doğru değildir.²⁵

1.1. Ankebût 29/51. Âyetinin Tahlili

İncelenen çalışmalarda Hz. Peygamber’e hissî mucize verilmediği iddiasına dayanak kılan âyetlerden biri Ankebût 29/51. âyetidir. Öncesinde bir mucize talebinin zikredildiği²⁶ bu âyet şöyledir:

أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır.”

Hz. Peygamber’e hissi mucize verilmediğini savunanlara göre bu âyette müşriklerin taleplerine olumsuz cevap verilmesi ve mucize olarak Kur’ân’a dikkat çekilmesi ona hissî mucize verilmediğine delâlet etmektedir.²⁷ Anlaşılan o ki ilgili çalışmalarda bu âyetin öne sürülen manaya delâletinin izaha muhtaç olmayacak şekilde açık olduğu düşünülmektedir. Zira ileride de görüleceği bu çalışmalarda herhangi farklı bir açıklama veya delil serdetmeye ihtiyaç duyulmamış, bu âyetlerin Hz. Peygamber’e hissî mucize verilmediğine kesin bir şekilde delâlet ettiği, bunun Kur’ân’ın görüşü olduğu belirtilmiştir.

Müfessirler ise çoğunlukla bu âyetin tefsirinde Kur’ân’ın diğer mucizelere oranla sürekliliği, kapsamı gibi özellikleriyle bâriz üstünlüğüne dikkat çekildiğini vurgularlar. Bu bağlamda hiçbir mucizenin Kur’an’ın seviyesine ulaşamayacağını altını çizerek. Bununla birlikte incelediğimiz müfessirlerden hiçbirinin bu âyetin Hz. Peygamber’e Kur’ân dışında mucize verilmediğine delâlet ettiği şeklinde bir iddiada bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca müfessirlerin bu âyeti böylesi bir tartışmaya yer vermeden açıklama yolunu tercih etmeleri o dönem için bu tür bir iddianın gün-

²¹ İbrahim 14/9-11.

²² İbrahim 14/11.

²³ İbrahim 14/9.

²⁴ İsrâ 17/59.

²⁵ Ebü'l-Muzaffer Sem'ânî, *Tefsîrül-Kur'ân* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 4/371.

²⁶ el-Ankebût 29/50.

²⁷ Bebek, “Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, 130; Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 37; Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 109. 136.

demde olmadığı veya gündem oluşturacak bir güçte dillendirilmediği düşüncesini desteklemektedir.²⁸

İlgili âyetler, Kur'ân'ın merkeze alındığı bir bağlamda geçmektedir. Yani bu âyetlerin öncesinde; Kur'ân'ı Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e indirdiği, Ehl-i Kitap'tan ve müşriklerden bazılarının Kur'ân'a inandığı dillendirilmekte ve Hz. Peygamber'in okuma-yazma bilmemesi gündeme getirilmektedir. İşte bütün bunların sonrasında inkârcıların mûcize talebi aktarılmakta ve Kur'ân'ın en büyük mûcize olarak kendilerine yetmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Mâturidi bu âyetin müşriklerin niyetini açığa çıkardığını söyler. Ona göre Kur'ân'ın dahi kendilerine yetmiyor oluşu, mûcize taleplerinin doğruyu bulma maksatlı değil, inat ve alay etme amaçlı olduğunu göstermektedir.²⁹

Bazı çağdaş müfessirler âyeti bağlamı dikkate alan bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. Örneğin Mevdûdî âyeti şu şekilde açıklar: “Sen okuma yazma bilmediğin halde sana Kur'ân gibi bir kitap indirildi. Bu insanları senin peygamber olduğuna ikna edecek başlı başına bir mûcize değil midir? Onlar başka mûcizeler de mi istiyorlar”³⁰

Yazar ise “o zalimler (Ehl-i kitaptan hakkı kabul etmeyenler) Kur'an'ın mu'cize oluşunu inkâr ettiler de senden başka mûcizeler mi talep ediyorlar? Onlara senin gibi okuma-yazma bilmeyen birine indirdiğimiz, her an ulaşabilecekleri Kitap yeterli gelmedi mi?”³¹

Mustafa Sabri Efendi ise bu âyette Hz. Peygamber'e başka mûcizeler verildiğine işaret edildiğini öne sürer. Ona göre bunun görülebilmesi için âyetin Arap dili kâideleri açısından incelenmesi yeterlidir. Şöyle ki; âyetteki **أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ** “yetmedi mi” ifadesindeki ziyâde **وَ** harfî, atf fonksiyonu icra eder ve âyette – kendisinden sonra atf yapılabilmesi için - **takdirî** bir mûcizeye veya mûcizelerin olduğuna delâlet eder. Dolayısıyla âyet şu anlama gelir: **أَلَمْ تَكْفِهِمُ الْآيَاتِ وَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ** “Onlara mûcizeler yetmedi mi ve kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?”³²

Yukarıda paylaşılan izahlar dikkate alındığında bu âyetin veya âyet grubunun Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediğine “kesin” bir şekilde delâlet ettiği yorumunun tartışmaya açık olduğu söylenebilir.

1.2. İsrâ 17/59. Âyetinin Tahlili

Referans alınan çalışmalarda Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediğine delâlet ettiği öne sürülen bir diğer âyet olan İsrâ 17/59. âyet şu şekildedir :

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَحْوِيفًا

²⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/459; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/65; Şemsuddîn el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-Kütubu'l-Misriyye, 1964), 13/355; Hâfizuddîn en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kelime't-Tayyib, 1998), 2/681; Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf, *el-Babru'l-muhît fi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1999), 8/362; el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4/197.

²⁹ el-Mâturidî, *Te'vilâtu ehlis-sünne*, 8/237.

³⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 4/263-264.

³¹ Yazar, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 5/3785-3786.

³² Mustafa Sabri Efendi, *Mevkîju'l-akl*, 4/194. Âlûsî de buradaki vav harfinin atf vavı olduğunu ve makamın iktiza ettiği takdiri bir şeye atfedilmesi gerektiğini söyleyerek Mustafa Sabri Efendi'nin tespitini destekleyen bir izahta bulunur. el-Âlûsî, *Rubu'l-meâni*, 11/7.

“Bizî mucizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin bunları yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mucize olmak üzere deveyi vermiştik, ama (inanmayarak) ona kötülük yaptılar. Oysa biz mucizeleri yalnızca korkutup uyarmak için göndeririz.”

Hiz. Peygamber'e Kur'an dışında mucize verilmediğinin savunulduğu çalışmalarda bu âyetin de bu konudaki diğer âyetler gibi Hiz. Peygamber'e hissî mucize verilmediğine delâletinin kesin olduğunu düşünmekte ve bu konuda bir izaha ihtiyaç duymamaktadırlar.³³ Bununla birlikte bir çalışmada, bu âyette Hiz. Peygamber'e hissî mucize verilmeme gerekçesinin açıklandığını, bunun da önceki mucizelerin inkâr olduğunu belirtilmektedir.³⁴ Bu âyetin Kur'an'ın tek mucize oluşuna delâlet ettiği görüşünü savunan diğer bazılarına göre bu âyetin söz konusu mefhuma delâleti açıktır.³⁵ Konuyla ilgili en geniş izaha göre bu âyetle geçmiş ümmetlerin ilmî seviyelerinin düşük olduğu, henüz akletme ve idrak etme açısından sosyal bir olgunlaşmanın gerçekleşmediği gibi gerekçeler sebebiyle onlara hissî mucize verildiği ancak Hiz. Peygamber'in gelişyle birlikte insanlık yeterli olgunluğa ulaştığından artık bu tür mucizelere gerek kalmadığı anlatılmaktadır.³⁶

İlgili âyetin sebab-i nüzulü olarak çoğunlukla şu hadise aktarılır: Mekkeli müşrikler Hiz. Peygamber'den safa tepesini altına dönüştürmesini talep eder ve bunu yapması halinde iman edeceklerini söylerler. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) Hiz. Peygamber'e “dilersen onların taleplerini yerine getirilir, ancak bil ki buna rağmen inanmazlarsa helâk olurlar, dilersen talepleri cevapsız kalır ve onlara mühlet verilir” şeklinde iki seçenek sunulduğunu söyler. Hiz. Peygamber onlara mühlet verilmesini ister.³⁷

Müfessirler bu ve benzeri âyetlerin, Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberler ve kavimleri hakkında cârî olan sünnetine dikkat çektiği görüşündedir.³⁸ Zemahşerî âyetin tefsirinde Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberler ve kavimleri arasında cereyan eden sünnetine dikkat çeker ve yaygın yorumu uygun olarak âyetteki mucizelerden kastın, inkâr eden kavmin helâkını gerektirici mucizeler³⁹ olduğunu söyler. Ona göre âyette Semud kavmine gönderilen devenin zikredilmesi, bu tür mucizelere örneklik teşkil etmesi ve kendilerine yakın coğrafyada yaşamış olması sebebiyledir.⁴⁰

Çağdaş müfessirlerden Yazır, الآيات “mucizeler” lafzındaki ahd lâminin, ayât-ı mukterahaya yani müşriklerin inadına talep ettikleri mucizelere işaret ettiğini söyler. Ona göre sonraki âyetlerde⁴¹ talep edilen bu mucizeler beyan edilmektedir.⁴² Mustafa Sabri Efendi, Yazır'ın dikkat çektiği âyetlerde dillendirilen mucize taleplerinin hak ve delil arayışından değil, kibir, alay ve dünyalık talep etmek gibi kabul edilmesi mümkün olmayan sâiklerden kaynaklandığını söyler. Ona göre وَ

³³ Bebek, “Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, 130; Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 118; Arslan, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Hiz. Peygamber ve Mucize”, 893.

³⁴ Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 24-25.

³⁵ Azimli, “Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller”, 97.

³⁶ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 693-694.

³⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/634; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'ı'l-azîm*, 4/27.

³⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/476-477; el-Mâturîdî, *Te'vilâtu eblî's-sünne*, 6/151; el-Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*, 10/281; en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 2/264; el-Beydâvi, *Envârü't-tenzîl*, 3/259.

³⁹ Râzi bu tür mucizeleri الْمُعْجَزَاتِ الْقَاهِرَةِ “boyun eğdirici mucizeler” şeklinde ifade eder ve âyeti benzer şekilde açıklar. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/359.

⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/674.

⁴¹ İsrâ 17/90-93.

⁴² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3184.

تَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةَ قَبِيلًا “veya Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmelisin”⁴³ şeklindeki talep, bunun açık bir ifadesidir.

O bu gibi âyetlerde müşriklerin taleplerinin reddedilmesinin çeşitli nedenleri olduğunu söyler⁴⁴ ve bunlardan birini şu şekilde açıklar: Onlar kendilerine gelen her mûcize sonrasında bunlarla iknâ olmak yerine daha büyüğünü istemektedir. Cenâb-ı Hak ise son Peygamberin – özellikle de Hz. Peygamber “Allah’ım kavmimi affet onlar bilmiyorlar” şeklinde dua ederken - ümmetini helâk etmeyi murad etmediği için gayr-ı samimi bu taleplere olumsuz cevap vermiştir.⁴⁵

Bununla birlikte bir çalışmada Hz. Sâlih’e verilen devenin türdeşlerinden hiçbir farkı olmayan dişi bir deve olduğu iddia edilmektedir.⁴⁶ Oysa bu devenin, kavminin Hz. Salih’e “eğer doğru sözlü isen bir mûcize göster” şeklindeki meydan okumaları sonrasında “nübüvvetini ispatlayıcı bir mûcize” olarak verildiği bilinmektedir.⁴⁷ Şâyet bu sadece sıradan bir deve ise böylesi küstah meydan okumayla bir mûcize talebinde bulunanlara verilen cevap olarak sıradan bir varlığın sunulmasının izahı nedir?⁴⁸

Kanaatimizce müfessirlerin de altını çizdiği gibi âyette gönderilmeyeceği söylenen mûcizelere misâl kabilinden Hz. Sâlih’in devesinin zikredilmesi ve âyetin sonundaki وَمَا نُزِّلُ بِالآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا “biz mûcizeleri ancak korkutmak için göndeririz” ifadesi, Hz. Peygamber’e verilmeyen mûcizenin, mutlak anlamda hissî mûcizeler olmayıp, inkârı azabı gerektiren mûcizeler olduğuna işarettir. Malumdur ki her mûcizenin gayesi korkutmak değildir. Söz gelimi Hz. İsa’nın ölülere diriltmesi, âmâları tedavi etmek gibi en zor kalıcı hastalıkları iyileştirmesi, çamurdan bir kuş şekli yapıp içine üfleyerek havada uçurması gibi mûcizeler korkutmaya yönelik mûcizelerden değildir.⁴⁹ Dolayısıyla bu âyetten tüm mûcizelerin kastedildiği çıkarımında bulunmak isabetli görünmemektedir. Bir başka bölümde müşriklerin bir mûcize talebine cevaben, önceki kavimlerin de böyle taleplerde buldukları ama inanmadıkları için helâk edildiklerinin hatırlatılması⁵⁰ talep edilen mûcizelerin inkârı helâkı gerektiren mûcizeler olduğu görüşünü desteklemektedir.⁵¹

Öte yandan diğer peygamberlerde işletilen ilâhî kanun Hz. Peygamber özelinde tamamen iptal edilmiş değildir. Burada söz konusu olan, inkâr edilmesi azâbı gerektirici olan mûcizenin Hz. Peygamber’e verilmemesi suretiyle kavminin helâka maruz kalmasına imkân tanımamaktır. Zira Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber’in kavmini helâk etmeyi murad etmemektedir. Müşriklerin “şâyet Kur’ân hak bir kitap ise bize gökten taş yağdır veya bize elem verici bir azab gönder” şeklindeki taleplerinin, Hz. Peygamber içlerinde olduğu müddetçe kendilerinin helâk edilmeyeceği şeklinde

⁴³ İsrâ 17/92.

⁴⁴ Örneğin bunlardan biri, Hz. Peygamber’in beşer olduğunu mûcizelerin onun iradesine bağlı olarak gerçekleşmediğini vurgulamak suretiyle Hz. İsa’nın ilahlaştırılması gibi tevhide aykırı yönelişlerin önünü en baştan kapatmaktır. Mustafa Sabri Efendi, *Mevkifu'l-akl*, 4/185-186.

⁴⁵ Mustafa Sabri Efendi, *Mevkifu'l-akl*, 4/188-189.

⁴⁶ Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mûcizeler”, 19.

⁴⁷ eş-Şuarâ 26/154-155.

⁴⁸ Mâturîdî, هَذِهِ نَافَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ “işte size mûcize olarak Allah’ın devesi” ifadesiyle ilgili olarak devenin Allah’a izafe edilmesinden onun diğer develerden farklı olduğunun anlaşılacağını söyler. el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, 6/150.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/49. el-Maide 5/110.

⁵⁰ el-Enbiyâ 21/3.

⁵¹ Konuyla ilgili benzer bir tespit için bk. Yahya Yaşar, “Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber’den Kur’ân Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2016), 151.

cevaplanması⁵² bu noktaya bir işarettir. Bu bağlamda diğer peygamberlerden farklı olarak; risâleti evrensel, mûcizesi kalıcı, mesajı (Kur'ân) korunmuş olan Hz. Peygamber'in son resûl olması hasebiyle bu noktada bir farklılığa sahip olmasının tabii olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca çalışmamızın sınırlılığı sebebiyle yer veremediğimiz bir âyette yer alan *كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ* "O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi" ifadesi⁵³ Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verildiğine bir işaret olarak yorumlanabilir.⁵⁴ Dolayısıyla bu âyetlerin Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediğine delâletinin kat'î olduğu iddiası tartışmaya açıktır.

Hz. Peygamber'in mucizeleri konusuna Kur'ân ve sünnet çerçevesinde bakıldığında Hz. Peygamber'in tartışmasız bir şekilde en büyük mucizesi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bununla birlikte Kur'ân'da ve hadislerde Hz. Peygamber'in çeşitli mûcizelere mazhar olduğu inancı bilhassa Ehl-i sünnet ulemânın icmâ ettiği genel bir kabuldür.⁵⁵ Görebildiğimiz kadarıyla modern zamanlara kadar ulemâ arasında Hz. Peygamber'e hissî mûcize verilmediği gibi bir iddiayı dillendiren olmamış, aksine ulemâ eserlerinde yeri geldikçe Hz. Peygamber'in hissî mûcizelerini zikretmiştir. Söz gelimi Mâturîdî (ö. 333/944), inşikâku'l-kamer (ayın yarılmaması), ağaçların Hz. Peygamber'i dinlemesi, taşların Hz. Peygamber'i selamlaması, devenin sahibini Hz. Peygamber'e şikâyet etmesi, yemeğin artması, yaslandığı direğin ağlaması ve gelecekte haber verdiğine delâlet eden sözleri gibi farklı mûcizeleri Hz. Peygamber'in hissî mûcizelerine örnek olarak zikreder.⁵⁶ Eş'ârî (ö. 324/935-36) de selefın üzerinde icmâ ettiği itikâdî ilkeleri konu edinen risalesinde benzer mûcizelere Hz. Peygamber'in hissî mûcizeleri arasında yer verir.⁵⁷ İbn Kesîr, bu mûcizelerden ayın yarılmaması hadisesinin Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu en büyük hissî mûcize olduğunu söyler ve bununla ilgili rivâyetleri aktarır.⁵⁸

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in mûcizesi olarak anlaşılan âyetlerden bazıları nispeten kapalı bir anlatıma sahipken, bazıları ise daha açık bir anlatıma sahiptir. Söz gelimi Hz. Peygamber'in miraç yolculuğuna,⁵⁹ Bedir, Huneyn gibi bazı savaşlarda içerisinde taşların olduğu bir avuç toprak alarak düşmana doğru savurması, attığı taş ve toprağın her bir düşmanın gözüne isabet etmek suretiyle onları saf dışı bırakması olayına⁶⁰ nispeten kapalı bir anlatımla işaret edilirken,⁶¹ bazı sa-

⁵² el-Enfâl 8/32-33.

⁵³ İlgili ifade müşriklerin mûcize talebine verilen cevapta yer alır. bk. el-En'âm 6/109-110.

⁵⁴ er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 13/116; el-Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'ân*, 7/65; Mustafa Sabri Efendi, *Menkijû'l-akl*, 4/189-190.

⁵⁵ İsrâ 17/1; el-Enfâl 8/7, 9, 12; el-Ahzâb 33/9; el-Kamer 54/1-2.

⁵⁶ Bu husus Mâturîdî'nin mûcize için meydan okuma şartını olmazsa olmaz bir kriter olarak görmediğine işaret etmesi açısından da anlamlıdır. Ebu Mansûr el-Mâturîdî, *Kitâbu't-tevhîd* (İskenderiye: Dâru'l-Câmiâtü'l-Misriyye, 2010), 203-204.

⁵⁷ Ebü'l-Hasen el-Eş'ârî, *Risâle ilâ ehli'l-Segîr* (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1992), 55, 97,

⁵⁸ Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nibâye* (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabi, 1988), 6/82-86.

⁵⁹ en-Necm 53/5-18. Geçmiş dönem müfessirlerin pek çoğu surenin ilgili bölümünü miraç hadisesi ve bununla ilgili rivâyetler çerçevesinde tefsir eder. Ebu Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 9/416-422; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabi, 1999), 28/239-244; Nâsuriddîn el-Beydâvi, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabi, 1997), 5/157-158. Ebu Hayyân *el-Bahrü'l-mubît fi't-tefsîr*, 10/8-15; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 7/4576-4590.

⁶⁰ Muhammed b. Ceñir et-Taberî, *Câmiu'l-beÿân fi te'vîli'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2000), 13/443; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/206-207. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*, 4/27.

⁶¹ el-Enfâl 8/17.

vaşlarda meleklerin⁶² veya görülmeyen askerlerin gönderilmesi,⁶³ İsrâ⁶⁴ gibi mûcizeler ise daha açık bir anlatımla ifade edilmektedir.⁶⁵ Mustafa Sabri Efendi, yaklaşık otuz âyetin Hz. Peygamber'e verilen hissî mûcizelere, sarahaten, işareten, imâen gibi farklı delâlet şekilleriyle yer verdiğini belirtir ve bu âyetleri eserinde paylaşır.⁶⁶ Tefsirlerde mûcize olarak zikredilen hâdiselerden en dikkat çekici olan sırasıyla inşikâk-ı kamer ve isrâ hadisesidir. Çalışmanın hacmi açısından her iki hadiseyi incelemek mümkün olmadığından aşağıdaki başlıkta inşikâk-ı kamer olayı tahlil edilmeye çalışılacaktır.

2. Hadislerde Hz. Peygamber ve Mûcize

Hadis kaynakları incelendiğinde Hz. Peygamber'e hissî mûcize verildiğini anlatan çok sayıda rivâyetle karşılaşmaktadır. Öyle ki bu rivâyetlerin hiçbir tartışmaya mahal bırakmayacak nitelik ve nitelikte Hz. Peygamber'e hissî mûcize verildiği gerçeğini güçlü bir şekilde vurguladığı rahatlıkla görülür. Bu rivâyetlerin ahâd olduğu söylene bile Râzî'nin de vurguladığı üzere bu haberlerin sayısı o kadar çoktur ki bunların bazısının sahih olması tabiidir. Zira bu rivâyetlerin tamamının uydurulmuş olduğu iddiası pek makul değildir.⁶⁷ Bu noktada Buhârî'de geçen ve Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediğine delil olarak sıkça gündeme getirilen⁶⁸ rivâyetin üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır. İlgili rivâyet şöyledir:

مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُوتِيَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ أَمِنْ عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيَتْ وَحِيًّا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Hiçbir Peygamber yoktur ki, beşerin imanına vesile olan mûcizelerden bir misli de kendisine verilmiş olmasın. Bana verilen (mûcize) ise ancak Allah'ın bana vahyettiğidir (Kur'ân). İşte bu yüzden, kıyamet gününde en çok tâbisi olan peygamber olacağımı ümit ediyorum.”⁶⁹

Kaynaklarda bu hadisin Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediği şeklinde değil, Kur'ân'ın diğer Peygamberlerin mûcizelerine olan üstünlüğünün vurgulanması kâbilinden anlaşıldığı görülmektedir. Söz gelimi İbn Hacer, buradaki ifadelerden Hz. Peygamber'e mûcize olarak sadece Kur'ân'ın verildiği manasının çıkarılamayacağını söyler. Ona göre bununla kastedilen, her Peygamberin başka mûcizeleriyle birlikte başkasında bulunmayan kendine has büyük bir mûcizesinin olduğu, Hz. Peygamber'in kendine has en büyük mûcizesinin ise Kur'ân olduğudur.⁷⁰ İlk dönem hadis şârihlerinden olan İbn Battal da Kur'ân'ın kalıcı yönünün diğer Peygamberlerin geçici hissî mûcizelere olan üstünlüğüne dikkat çekildiğini söyler. Ona göre Hz. Peygamber, ümmetin diğer ümmetlerden fazla olacağını ümit etmesi Kur'ân'ın kalıcı olmasından kaynaklanmak-

⁶² Âl-i İmrân 3/ 124-125.

⁶³ et-Tevbe 9/25-26; el-Ahzab 33/22.

⁶⁴ İsrâ 17/1.

⁶⁵ el-Mâturidî, *Te'vilâtu eblî's-sünne*, 7/4; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/246-247; er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/291-296; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*, 5/3-17; el-Beydâvi, *Envâru'l-tenzîl*, 3/247.

⁶⁶ Mustafa Sabri Efendi, *Menkîfu'l-akl ve'l-ilm ve'l-âlem min rabbi'l-âlemîn* (Beirut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1981), 4/193-197.

⁶⁷ er-Râzî, *Meâlimu Usûli'd-dîn*, 100.

⁶⁸ Bebek, “Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi”, 147; Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 38.

⁶⁹ Buhârî, “İman”, 134.

⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 9/6.

tadır ki hadiste buna işaret edilmektedir.⁷¹ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de eserinde benzer açıklamalarda bulunduktan sonra diğer Peygamberlere verilen mucizelerin türünden mucizeler verildiğini hatta Hz. Peygamber'e verilenlerin daha üstün mucizeler olduğunu söyler. Örnek olarak Hz. Mûsa'nın taştan su çıkarması ile Hz. Peygamber'in parmaklarından su akıtmasını zikreder.⁷² İbn Âşur ilgili rivâyette kullanılan ve kasrı ifade eden *إِنَّمَا* edatının burada Kur'an'ın diğer mucizelere olan üstünlüğünü ifade etmek üzere mübalağa sadedinde kullanıldığını söyler.⁷³ *إِنَّمَا* edatı kasrı ifade etse de zaman zaman bu şekilde mübalağa, te'kid ve dikkat çekmek üzere kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Kur'an'da *إِنَّمَا* edatının bu yönüyle de kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin Kur'an'da zikredilen *إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ* “*sen ancak bir uyarıcısın*”⁷⁴ ifadesine kasr anlamı verildiğinde Hz. Peygamber'in sadece bir uyarıcıdan ibaret olduğu, başka hiçbir vasfının olmadığı iddia edilmiş olur. Dolayısıyla ilgili âyette *إِنَّمَا* edatının mübalağa kabilinden kullanıldığını düşünmek ve bunun Hz. Peygamber'in nezîr vasfını öne çıkarmaya yönelik olduğunu söylemek daha doğru olur. Zira Hz. Peygamber'in tek vasfı uyarıcılık değildir, diğer âyetlerden de anlaşıldığı kadarıyla o nezîr olduğu kadar ayrıca beşirdir (müjdeleyicidir).⁷⁵ Yine bir başka âyette *قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ* “*Bana sadece sizin ilâhınızın bir olduğu vahyolunuyor*” şeklindeki ifadeye⁷⁶ kasr anlamı verildiğinde Hz. Peygamber'e bunun dışında hiçbir vahyin verilmediği kabul edilmiş olur. Oysa hakikatin böyle olmadığı bilinmektedir.⁷⁷ *إِنَّمَا* edatının bu şekilde kullanımına hadislerde de rastlamak mümkündür. Örneğin Hz. Peygamber bir hadisinde *إِنَّمَا أَنَا رَحْمَةٌ* “*ben sadece bir rahmetim*”,⁷⁸ bir başkasında *إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ* “*ben sadece kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum*”,⁸⁰ bir başkasında *إِنَّمَا أَنَا مَبْلُغٌ* “*ben ancak tebliğ ediciyim*”⁸¹ gibi farklı vasıflarını öne çıkarmaktadır. Bütün bunlar göstermektedir ki konumuzla ilgili bu hadisteki *إِنَّمَا* edatına mutlaka kasr anlamı verme zorunluluğu bulunmamaktadır.

Öte yandan bu rivâyet diğer kaynaklarda “mine'l-âyât” kaydı ile şu şekilde nakledilir: *مَا مِنْ* *الْأَنْبِيَاءِ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا قَدْ أُعْطِيَ مِنَ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ أَمِنْ عَلَيْهِ النَّبِيُّ*. Bu durumda anlam şöyle olur: “*Peygamberlerden hiçbiri yoktur ki, insanların imanına vesile olan âyetlerden (mucizelerden) bir misli de ona verilmiş olmasın.*”⁸²

Konumuz temelde Kur'an'ın Hz. Peygamber'e hissî mucize verilip verilmediğine dair beyanını incelemek olduğundan bu noktada kaynaklarda Hz. Peygamber'in mucizelerinden bahse-

⁷¹ İbn Battâl Ebu'l-Hasan Abdulmelik, *Şerhu Sahîbi'l-Buhârî li İbn Battâl*, thk. Ebu Temîm Yâsir b. İbrâhim (Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 2003), 10/328-329; Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî* (Beyrut: Dâru Turâsî'l-Arabî, ts.), 20/13; Şemsuddîn el-Kirmânî, *Şerhu'l-Kirmânî alê sahîbi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru Turâsî'l-Arabî, 1981), 19/4.

⁷² Ebu'l-Ferce İbnü'l-Cevzî, *Keşfu'l-müşkel min hadîsi's-sabîhayn* thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyâd: Dâru'l-Vatan ts.), 3/412-413.

⁷³ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh* (Tunus: Dâru's-Sahnûn li'n-Neşr, 2007), 192-193.

⁷⁴ Hûd 11/12.

⁷⁵ el-Bakara 2/119; el-A'râf 7/188; Fâtır 35/24.

⁷⁶ el-Enbiyâ 21/108.

⁷⁷ el-En'âm 6/145; el-Haşr 59/5.

⁷⁸ Ebubekir el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, thk. Ebu Hâcir Muhammed Zaglûl (Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, 1421/2000.), 2/143 (No. 1402).

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/343 (No. 1845).

⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâki (b.y.: Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabiyye, ts.), “Et'ime”, 30. (No. 3312).

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/133 (No. 16936).

⁸² Müslim, *Sabîhu Müslim*, “İman”, 152; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/515 (No. 9828).

den yüzlerce rivâyet olduğunun altını çizmek istiyor ve bunların ayrıntılarını hadis ve siyer kaynaklarına⁸³ havale ediyoruz.⁸⁴

3. Hz. Peygamber'e Kur'ân Dışında Mûcize Verilmediğini Öne Süren Görüşün Metodolojik Tahlili

3.1. Genel Tefsir Anlayışlarının Metodolojik Tahlili

Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında hiçbir şekilde mûcize verilmediğini öne sürenlerin benimsediği metodolojiyi bu makalede incelenen çalışmalar üzerinden maddeler halinde şu şekilde ifade edebiliriz:

1- İlk adım olarak, bazı Kur'ân âyetlerinin Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediğine “kesin” bir şekilde delâlet ettiği öne sürülür.⁸⁵ Bu iddia, söz konusu çalışmalarda “Her ne kadar Kur'ân, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin bir başka mûcizeyle desteklenmediğini çok açık bir dille vurgulasa da...” veya “Kur'ân, Hz. Peygamber'e hissî mûcize verilmediğini şöyle anlatmaktadır” gibi ifadeler üzerinden kendini göstermektedir.⁸⁶ Referans olarak gösterilen âyetler zû vücûh (farklı anlamlara muhtemel) olsa da bu âyetlerin sadece kendi görüşleri doğrultusunda aşılabilen iddia edilmekte ve ulaşılan hüküm Kur'ân'a mal edilmektedir.

2- Bu kesin delâletin gereği olarak aksi istikâmette anlaşılabilir olan âyetler te'vil edilir. Bu yaklaşımın zorunlu sonucu olarak, başta inşikâku'l-kamer olmak üzere Kur'ân'da sarâhaten veya işâreten zikredilen hadiseler çeşitli tevillerle mûcize sahası dışına çıkarılır.⁸⁷

Oysa ilk maddede ifade edilen ve bütün yorumların şekillenmesinde belirleyici olan çıkarım, yorumcunun şahsî istidlâline dayanmaktadır, kat'î değil zannîdir. Bu noktada şöyle bir itiraz dillendirilebilir: Yorumlama faaliyeti tabiatı itibarıyla şahsî olmak durumundadır ve her müfessir de bir anlamda yorumcu olduğu için her müfessir için geçerlidir.

Bu, haklı bir itiraz olarak görülebilir. Ancak burada kastedilen yorumun şahsiliğinden öte bir durumdur. Yani burada bir âyetin yorumunda şahsî yaklaşımın hiçbir etkisi olmaması gerektiği iddia edilmemektedir. Yorumcunun şahsî yaklaşımı elbette çalışmasına yansiyacaktır ancak bir

⁸³ Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in hayatında cereyan eden pek çok mûcize olduğunu söyler ve bunlardan güvenilir olarak gördüklerinden bazılarını eserinde zikreder. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (Ankara: Yeni Şafak, 2003), 1/125-129.

⁸⁴ Kâdi İyâz'ın Şifâ-i Şerîfi bu alandaki en meşhur eserlerden biridir. Kâdi İyâz, *eş-Şifâ bi ta'rihi bukûki'l-Mustafâ* (Ammân: Dâru'l-Feyhâ, 1987); Ayrıca son yüzyılda kaleme alınmış olan, Mevlânâ Numan Şıblî'nin başlayıp, Seyyid Süleyman Nedvî'nin tamamladığı altı ciltten oluşan eserin bir cildi, tamamen Hz. Peygamber'e verilen hissî mûcizeleri hadis kaynakları üzerinden incelemektedir. Bu eser, Ömer Rıza Doğrul tarafından “İslâm Tarihi: Asr-ı Saâdet” adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Anis Ahmad, “Şıblî Nu'mânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/26-27. Ayrıca bk. Ebu'l-Kasım Taberânî, *Mucemu'l-Kebîr* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12/110. (No. 12622); Tirmizî, “Menâkıb”, 9. Bir diğer mûcize rivâyeti için bk. Buhârî, “Vüdu”, 45; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/126 (No. 2268); 6/355 (No. 3807).

⁸⁵ Bebek, “Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi”, 130-131, 134, 147-148; Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 44.

⁸⁶ Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mûcizeler”, 26; Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 37; Arslan, “Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mûcize”, 893.

⁸⁷ İncelediğimiz çalışmalardan birinde inşikâk-ı kameri mûcize olarak kabul etmenin diğer âyetlere ters düşeceği, bu yüzden âyetin hakiki anlamıyla anlaşılması gerektiği ifade edilir. Bebek, “Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi”, 130. Bir diğer çalışmada da benzer şekilde Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediğini söyleyen âyetler sebebiyle bu şekilde anlaşılması gerektiği belirtilir. Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 44.

metin yorumlanırken yorumcunun birikimi, şahsiyeti, anlayışı metnin önüne geçirilmemelidir. Yorumcu metne tabi olmalı, metni kendisine tabi kılmamalıdır. Dolayısıyla bizim buradaki kastımız ilgili âyetlerden bu sonuç çıkarılırken, aksi anlamı netice verebilecek metin içi ve metin dışı unsurların devre dışı bırakılması veya görmezden gelinmesi,⁸⁸ bir çıkarımda bulunulurken tamamen yorumcunun şahsî kanaatinin esas alınmasıdır. Âyetlerin delâletiyle ilgili öne sürülen “kesinlik” iddiası söz konusu tavrda şahsî kanaatlerin ne derece etkili olduğunu gösteren bir başka husus olsa gerektir.

Netice olarak incelenen çalışmalarda ulaşılan sonuç, meşruiyetini metin içi ve metin dışı unsurlardan ziyade yorumcunun Kur'ân anlayışından almaktadır. Diğer tüm adımlar bu temele, bu temel de kişinin kendi çıkarımına dayandığına göre bu metodolojinin esas itibarıyla problemlili olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

3.2. Zikredilmemenin Olmamaya Delil Kılınması

İncelenen çalışmalarda gözlemlenen bir başka yaklaşım ise Kur'ân'ın bir şeyi zikretmemesini o şeyin olmadığına delil kılmak şeklinde kendine göstermektedir. Tartışmaya açık olan bu yaklaşım basitçe “Kur'ân bir şeyi zikretmemesi onun yokluğuna delâlet eder” şeklinde formülize edilebilir. Örneğin bir çalışmada diğer peygamberlere verilen mucizelerden bahsedildikten sonra “bunların önemli özelliği Kur'ân'da zikredilmiş olmalarıdır” şeklinde bir vurgu yapılır. Devamında “aynı tür mucizelerin Hz. Peygamber'e verildiğini Kur'ân'da göremiyoruz” ifadesi ve buna ilaveten çalışmanın tamamında Hz. Peygamber'e hissî mucize verilmediği hükmünün Kur'ân'la sabit olduğunun vurgulanması söz konusu yaklaşımın tezahürüdür.⁸⁹ Bir başka iddiaya göre önceki peygamberlerin mucizelerinin Kur'an'da zikredilmesinin sebebi, Kur'an'da geçmeyen bir mucizenin olabileceği inancının önünü almaktır.⁹⁰ Kanaatimizce böylesi kesin ifadeler, murad-ı ilâhiyi belirlemesi ve âyetlere gaye tayin etmesi yönüyle problemlili bir görüntü arz etmektedir.

Ayrıca bir prensip olarak “adem-i zikir, adem-i vücuda delalet eder” şeklindeki yaklaşım kabul edildiğinde İslâm'a dair elde çok az şeyin kalacağı malumdur. Bununla birlikte tıpkı tarihte yer alan Peygamberlerin sadece Kur'ân'da zikredilenlerden ibaret olmadığını açıkça beyan eden âyetin bulunduğu gibi⁹¹ Kur'ân'da, mucizelerin sadece zikredilenlerden ibaret olmadığı şeklinde anlaşılacak âyetler de bulunmaktadır.⁹²

Genel olarak incelenen metodolojideki en büyük problem bir nevi gömleğin ilk düğmesinin yanlış iliklenmesi şeklinde bir hatayla malul olmasıdır. Görünen o ki araştırmacı ilk adımda Kur'ân'ın bu konudaki hükmünü kesin addetmekle aslında bir anlamda aksi istikâmette anlaşılacak âyetleri - gerekirse - zorlama ve zayıf te'villerle devre dışı bırakmayı taahhüd etmiş olmakta-

⁸⁸ Buradaki metin içinden kastı, incelenen âyetlerin bağlamı, muhtevası ve lafızlarıyla birlikte Kur'ân'ın bütünlüğüdür. Metin dışından kastedilen ise konuyla ilgili sahih rivâyetlerdir. Çalışmanın genelinde sözü edilen yaklaşımı yansıtan pek çok örnek bulunmaktadır.

⁸⁹ Arslan, “Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mucize”, 893.

⁹⁰ Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 11.

⁹¹ en-Nisâ 4/164; el-Mü'min 40/78.

⁹² el-En'âm 6/4; Yâsin 36/46.

dır. Çalışmamızın genelinde üzerinde durulan yorumların ve iddiaların sözünü ettiğimiz hususa kâfi miktarda örneklik teşkil etmektedir.

3.3. Yorumlarda Görülen Modernizm Etkisi

Bu yorumların ortak özelliklerinden biri de modernist bir bakış açısıyla şekillenmiş olmalarıdır. Ancak söz konusu etkiyi, bu konudaki tek etken olarak değil, önemli bir faktör olarak gördüğümüzü belirtmeliyiz. Söz konusu etkinin izi kimi zaman yapılan izahlar ve yorumlarda, kimi zaman ise aynı ismin farklı çalışmalarında kendini göstermektedir. Örneğin bir çalışmada mûcizenin aklın zıttına gerçekleştiği yani akla aykırı olduğu söylemi, Hz. Sâlih'in devesinin diğerlerinden bir farkının olmadığı iddiası, kıssalarda yaşanan olağanüstü olayların aslında tabiatüstü bir mahiyeti hâiz olmadığı, Cenâb-ı Hakk'ın tevhide aşlamak adına böyle bir üslup kullandığı iddiası⁹³ tam da modern bilim anlayışı ile uyuşan, modernitenin kabule daha yakın bulacağı söylemlerdir. Bir başka çalışmada Mirâc'ın mûcize olarak kabul edilmesi durumunda Allah'a mekân nispet edilmiş olacağı, böylelikle Hz. İsa'nın Allah'a yükseltilmesi meselesinde düşülen hatanın tekrarlanacağı iddiası,⁹⁴ ayrıca ilgili isimlerin çalışmalarında modern bilim anlayışı ile daha çok örtüşen yorumlara yer verilmesi sözünü ettiğimiz tespiti doğrulamaktadır.⁹⁵ İnşikâk-ı kamerin gerçekleşmediğinin savunulduğu bir çalışmada dahi "Bunu (inşikâk-ı kameri) bir mûcize olarak reddetmenin altında pozitivizmin ve savunmacı yaklaşımın etkisi güçlü olmakla birlikte..." şeklindeki ifadelerle benzer paralelde tespitlerin yapılması öne sürdüğümüz iddiayı destekleyen bir başka husustur.⁹⁶

Ancak bu noktada şöyle bir itiraz dillendirilmektedir: İnşikâk-ı kameri reddedenlerin içerisinde Hasan-ı Basrî gibi selef ulemasından isimler de yer almaktadır. Böyle bir iddia bunların da modernitenin etkisinde kaldıkları anlamına gelir bu ise anokronizmle mâlul bir yaklaşımın neticesidir.⁹⁷

Öncelikle şunu ifade etmek isteriz ki inşikâk-ı kamerin vukuunun reddedilmesi geçmişte istisna iken son zamanlarda daha güçlü bir şekilde dillendirilen bir iddiaya dönüşüvermiştir. Dolayısıyla burada zamansal bir etkinin dillendirilmesi son derece doğaldır. Üstelik bu iddia incelenen çalışmalardaki bazı ifadelerle refere ediliyorsa burada anokronizm değerlendirmesinde bulunmadan önce bir daha düşünmek gerekir. Ayrıca şunun altını çizmek isteriz ki bu iddia, modern zamanlarda yapılan çalışmalar için geçerlidir ve burada modernite tek etken olarak değil, önemli bir etken olarak zikredilmektedir. Az sayıda selef ulemâsının çağdaş bazı araştırmacılarla bir konuda aynı çizgide buluşması bu kimselerin aynı sâiklerle hareket ettiğini göstermez. Kastımızı daha anlaşılır kılma adına bir örnek verecek olursak; A şahsı moderniteden etkilenerak X konusunda Z sonucuna varır. Çok farklı bir zaman diliminde yaşayan B şahsı da bazı akıl yürütmeleri neticesinde aynı konuda aynı sonuca ulaşır. Burada önemli olan, A şahsının çalışmalarında modernist etkileri gösteren ifadelerin bulunup bulunmadığıdır. Şâyet iddianın altı en azından bu iddiaya imkan

⁹³ Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mûcizeler", 5, 19.

⁹⁴ Bebek, "Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi", 145.

⁹⁵ İhsan Arslan, "Mitolojik Bir Anlatı", RTEÜ Sosyal Bilimler Dergisi 10 (2019), 155.

⁹⁶ Akgün, "İnşikâk-ı Kamer Hadisesi", 50.

⁹⁷ Ağkuş, "İnşikâk-ı Kamer Konusunda Sünnî Tefsirlerde İlhâd İddiaları", 24.

veren ifadelerle refere edilmişse bunun altı boş iddialardan olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla böylesi bir iddiayı dillendiren araştırmacıya “şâyet bunun sebebi modernite olsaydı çok önceleri yaşayan B şahsı aynı sonuca ulaşmazdı” şeklinde yapılan itirazın anlamsız olduğu açıktır. Yine de söz konusu iddiaya dört başı mamur bir itiraz dillendirilecekse, A şahsının gerek ilgili çalışmada gerekse diğer çalışmalarında modernite nezdinde makbul sayılan yorumlara ve yaklaşımlara yer vermediği gösterilmelidir. Ancak böylesi bir analiz neticesinde ilgili tespit hakkındaki bu itiraz haklılık kazanmış olur.

3.4. Hadis Anlayışlarının Metodolojik Tahlili

Konuya bir iki soruyla başlamak isteriz: Mü'minler, bazı Kur'ân âyetlerinin delâletiyle ilgili ihtilafa düştüğünde sünnete başvurmuyacaksa,⁹⁸ sünnetin Kur'ân'ı beyân ediciliği ve bu bağlamda Hz. Peygamber'in ilk müfessir olmasının espirisi nedir? Sünneti devre dışı bıraktıktan sonra aynı âyetlerle ilgili farklı yorumların hangisinin sahih olduğunun kriteri ne olacaktır? Sünnet olmadan neyin rehberliğinde yaşanacağı sorusunun doğru cevabı Kur'ân mıdır yoksa kendi hevâ ve heveslerimizden ne derece etkilendiğini tespit edemediğimiz Kur'ân anlayışımız mı?⁹⁹ Tam da bu noktada Hz. Ali'nin İbn Abbas'ı Haricilerle münazara etmek üzere gönderdiğinde vermiş olduğu şu tavsiyeyi hatırlatmak isteriz: “Onlarla Kur'ân'la değil sünnetle münazara et. Zira Kur'ân çok yönlü âyetlere sahip bir kitaptır. Sen bir şey söylersin onlar bir şeyler söyler fakat sünnet öyle değildir.” İbn Abbas Hz. Ali'nin tavsiyesine uyararak onlara sünnetle karşı çıkar, Hâricilerin elindeki delillerin hepsini çürütür.¹⁰⁰

İlgili yaklaşımın hadis anlayışını şu şekilde özetleyebiliriz: İlk adımda ulaşılan sonuç “Kur'ân âyetlerinin *kesin* delâleti” olarak zikredildikten sonra bununla çatışan rivâyetler zayıf, zayıflığı nedeniyle, güçlü ise Kur'ân'a aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilir.¹⁰¹ Kabul edilen rivâyetler ise Kur'ân'a uygunluk gerekçesiyle kabul edilir. Oysa burada da her şeyin yerini, değerini, derecesini tayin eden belirleyici kriterin araştırmacının Kur'ân anlayışına dayanan kendi yorumu olduğu dikkatli gözlerden kaçmamaktadır. İlgili çalışmalarda sadece bir rivâyetten hareketle ve bu rivâyetin diğer varyantı görmezden gelinerek, sünnetin de Kur'ân'a paralel olarak bu konuda aynı gerçeği vurguladığının iddia edilmesi,¹⁰² buna karşılık, Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında da mucizeler verildiğinden bahseden aynı ve benzer kaynaklardaki yüzlerce rivâyetin üstünün bir çırpıda çizilmesi söz konusu metodolojinin karakteristik sonucudur.

Oysa bir rivâyetin Kur'ân'a aykırı olması ile birinin veya bir grubun Kur'ân anlayışına aykırı olması çok farklı şeylerdir. Kur'ân'a aykırı olmak elbette ilgili rivâyetin reddi veya tevilini gerektirir ki hadislerin metin tenkidinde kullanılan ve “Kur'ân'a arz” olarak bilinen usûl, tam da bu fonksiyonu icrâ etmektedir.¹⁰³ Bu noktada dile getirdiğimiz eleştirilerin tarafımız için de geçerli olduğu sorusu gündeme gelebilir. Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki bu çalışmada bizatihi te'vilin kendisi değil, te'vilin keyfiyeti, yorum metodolojisi eleştiri konusu yapılmaktadır. Zira te'vilin ol-

⁹⁸ bk. en-Nisâ 4/59, 65; en-Nahl 16/ 44, 64.

⁹⁹ Ebubekir Sifil, “Bir Bid'at Mezhep Olarak İslam Modernizmi” *Rahle Dergisi* 1/3 (2008), 13.

¹⁰⁰ Celâleddin es-Suyûtî, *el-İtkân* (Kâhire: el-Hey'etu'l-Ammetu'l-Misriyye li'l-Kitâb, 1974), 2/145.

¹⁰¹ Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 29.

¹⁰² Bebek, “Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, 147; Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 28.

¹⁰³ Ebu'l-Usr Pezdevî, *Kenzu'l-Vusûl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 3/12-13.

madığı bir tefsir faaliyetinin düşünülmemeyeceği açıktır. Dolayısıyla tarafımıza “siz de te'vil ediyorsunuz” şeklinde eleştiri getirmek yerine “siz de aynı şekilde te'vil ediyorsunuz” şeklinde bir eleştirinin getirilmesi daha isabetli olacaktır. Biraz daha açacak ve somutlaştıracak olursak, şâyet âyet metnindeki ifadeler metnin bağlamından kopuk, zorlama manalar vermek (Kamer suresindeki örnekler), bazı âyetlerden anladığımızı “kesin doğru” ve “Kur'ân'ın görüşü” olarak takdim etmek, isrâ gibi Hz. Peygamber'in hissî mûcizesi olarak anlaşılabilir diğer âyetleri zorlama te'villere tabi tutmak, yahut Kur'ân'da yer alan ve mûcize olarak anlaşılabilir hadiseleri, öncesinde bir meydan okuma olmadığı gerekçesiyle mûcize sahasının dışına çıkarmak, bir rivâyetin mütebadir anlamından hareketle ve diğer varyantı görmezden gelinerek Hz. Peygamber'in mûcizelerini aktaran yüzlerce sahih rivâyetin üstünü bir çırpıda çizmek, niteliksel ve niceliksel olarak daha güçlü olan rivâyetleri (ayın yarılması), daha zayıf konumda olanlara (ayın tutulması) tabi kılmak gibi te'viller söz konusuysa elbette yapılan eleştirilerin aynısı burada da geçerli olacaktır.

Öte yandan inşikâku'l-kamerle ilgili olarak ay tutulması rivâyetinden hareketle sünnetin de bu konuda aynı pozisyonda olduğu söylenebilir. Ancak kanaatimizce bunu istisnâ bir durum olarak görmek daha doğrudur. Maksudımızı biraz daha açacak olursak, söz gelimi Kur'ân âyetlerinden hareketle kabir azabının olduğunu iddia etmek kadar olmadığını da iddia etmek mümkündür. Benzer bir durum şefaath ve nüzûl-ı İsâ gibi konular için de geçerlidir. Oysa sünnetten hareketle kabir azabı, şefaath veya nüzûl-u İsâ konusunda birbirine zıt iki iddiayı dillendirmek pek mümkün değildir. Sünnetin beyan ediciliğinden kastımız tam olarak budur. Öte yandan bu konuda Kur'ân ile hadisler arasında bir farklılık söz konusudur. Kur'ân âyetleri nitelik açısından eşit durumdadır. Yani âyetler arasında birini diğerine tercih edebilecek niteliksel bir üstünlük-zayıflık söz konusu değildir. Ayrıca bir âyet farklı anlamlara gelebilecek yapıdaysa bu farklı anlamların hepsi de sahih olabilecek şekilde birbirine yakın bir doğruluk derecesine sahipse bu durumda doğruya yakın olanı tespit etmek daha da zorlaşmaktadır. Oysa hadisler arasında bu bakımdan önemli niteliksel farklılıklar bulunmaktadır. Güçlü olan rivâyetler esas kabul edilip, zayıf olan veya olanlar ona göre tevil edilerek bu tür zahiri çelişkiler giderilebilir ki ilerleyen bölümlerde bu konuya nispeteden daha geniş ölçekte değinilecektir.

3.4.1. Mütevâtir Olmayan Hadislere Yaklaşımlarının Tahlili

İncelenen çalışmalarda görülen bir başka yaklaşım ise bir konuyla (örneğin inşikâk-ı kamerle) ilgili hadislerin mütevatir olmadığı iddiasının olayın gerçekleşmediğine delil kılınmak istenmesi şeklinde kendini göstermektedir. Oysa ulemâ nezdinde bir rivâyetin mütevatir olmaması, onun itikadî esaslar arasına girmesine manidir.¹⁰⁴ Ancak bu durum, rivâyete konu olan hadisenin kesinlikle vukû bulmadığının ispat edildiği anlamına gelmemektedir. Bir hadisin sahih olması için mutlaka tevatür seviyesine ulaşma zorunluluğu yoktur. İnşikâk-ı kamer özelinde ifade edilecek olursa ilgili hadislerin mütevatir olmaması, bu hadislerin sahih olmadığının delili değildir. Bu yaklaşım, mütevatir olmayan hadislere konu olan her meselenin inkârını meşrulaştıran bir görüntü çizmektedir. Elbette bir konuyla ilgili hadislerin mütevatir olmadığı iddiası, o konuyu kabul etmemenin gerekçelerinden biri olarak dile getirilebilir. Ancak bunu ilgili hadisenin gerçekleşmediğinin delili ve ispatı olarak lanse etmek doğru bir yaklaşım değildir. Yani bir mevzuyu kabul etmemek (adem-i kabul) başkadır, olmadığını ispat etmek (kabul-u adem) başka bir şeydir. Bir hadisenin gerçekleşmediğinin ispatlanması için ya aksi yönde daha güçlü sahih rivâyetler bulunmalıdır

¹⁰⁴ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü ebli's-sünne*, 1/153.

veya teker teker ilgili rivâyetlerin uydurulmuş olduğu ispatlanmalıdır. Buradaki kastımızın sadece inşikâk-ı kamer olmadığını, bir bütün olarak Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mucize verildiğini anlatan yüzlerce rivâyeti kastettiğimizi vurgulamak isteriz.

3.4.2. Aykırı Rivâyetlerin Uydurulmuş Olduğu İddiasının Metodolojik Tahlili

İncelemekte olduğumuz metodolojinin bir başka özelliği ise konuyla ilgili bertaraf etmek zorunda kalınan rivâyetlerin açık veya üstü kapalı bir şekilde uydurulmuş olduğunu öne sürmektir.¹⁰⁵ Öne sürülen bu gerekçe, ilmî verilere değil, Hz. Peygamber'i yüceltme ve diğer nebilerden üstün göstermek amacıyla insanların bu rivâyetleri abartılı veya yanlış anlatımlarla aktardığı tahminine dayanmaktadır.¹⁰⁶ Ancak tahminin bir çeşit zan olduğu ve zannın hakikat karşısında bir anlam ve değer ifade etmeyeceği açıktır.¹⁰⁷ Dolayısıyla yapılması gereken, ya bu rivâyetlerin teker teker kimler tarafından nerede ne şekilde uydurulup kaynaklara aktarıldığını ilmî delilleriyle ortaya koymak veya her bir rivâyeti senet ve metin tenkidine tabi tutup – hadis ilmînde olduğu gibi – sıhhat derecesini beyan etmek suretiyle görüşünü ilmî bir zemine dayandırmaktır.

Bu noktada tamamlayıcı ve toparlayıcı olması açısından şu hususları hatırlatmak isteriz: Kur'ân tefsirinde farklı yorumlara açık olmanın, âyetlerde saklı kalan engin ve zengin anlamların ortaya çıkmasına katkı sunacağı malumdur. Ancak bu anlama ve yorumlama faaliyetinin belli usûl ve esaslar üzerinden yürütülmesi gerekmektedir. Hele ki yorumlanmak istenen kitap Arap dilinin tüm imkânlarının en üst seviyede kullanıldığı, ilâhî bir mahiyete sahip bir kitap ise bu husus evleviyetle gereklidir. Zira Kur'ân'a sahih bir anlama ve yorumlama metodolojisi üzerinden yaklaşılmadığı takdirde Kur'ân'ın dileylene istediğini söyleyen bir kitaba dönüştürülmesi uzak bir ihtimal değildir. Cinlerin ve şeytanların bilinen anlamdaki varlığının reddi anlamına gelebilecek yorumlardan,¹⁰⁸ Hz. Peygamber'in son peygamber olmadığı iddiasına kadar¹⁰⁹ pek çok farklı yorum, ancak sünnetin doğrudan veya dolaylı bir şekilde devre dışı bırakılmasını içeren indî usûl ve metotlarla kendine varlık alanı bulabilmesi bu tespiti doğrulamaktadır.

3.5. Dayanılan Bazı Aklî Gerekçeler

Hz. Peygamber'e herhangi bir şekilde hissî mucize verilmediği görüşünü savunanların tezlerini sağlam bir aklî ve felsefî zemine oturtmak amacıyla bazı akıl yürütmelerinde buldukları görülmektedir. Bunlardan birinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) son peygamber olması hasebiyle ona verilen mucizenin zaman ve mekanla sınırlı olmayışının ilâhî hikmete uygun oluşu dile getirilir.¹¹⁰ Aslında ilk bakışta bu tespitte bir problem görünmemektedir. Ancak burada aslında söylenilmek istenen; hissî mucizenin verilmesinin ilâhî hikmete uygun olmadığı, dolayısıyla lüzumsuz olduğu-

¹⁰⁵ Arslan, "İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım", 44; Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler", 26; Ünsal, "Hissî Mucizelerin Kur'an Çerçevesinde Değerlendirilmesi", 132-133.

¹⁰⁶ Arslan, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mucize", 884; Bebek, "Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi", 148; Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler", 22, 23, 28.

¹⁰⁷ Yunus 10/36; en-Necm 53/28.

¹⁰⁸ Saadetin Merdin, *Geleneksel İslam İnancında Mitolojik Unsurların Kritisizliği*, (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 274, 400-401.

¹⁰⁹ Mirza Gulam, Kur'an'da Hz. Peygamber'in nebilerin sonuncusu değil "nebilerin süsü" olduğunun ifade edildiğini öne sürmüştür. Metin Yurdağur, "Hatm-i Nübüvvet" (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/479.

¹¹⁰ Arslan, Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mucize, 884.

dur. Elbette Hz. Peygamber'e risâletinin evrensel mahiyeti sebebiyle kalıcı bir mûcize verilmesi ilâhi hikmete uygundur. Ancak bu tespit ile bu tespit üzerinden ulaşılan sonuç arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığından buradaki istidlâl de geçersizdir. Zira burada kalıcı akli mûcizenin varlığı, geçici hissî mûcizenin yokluğuna delil kılınmaktadır. Oysa bu ikisi arasında bu tür bir ilişkiyi gerektirecek akli bir zorunluluk bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'e hem hissî hem de akli mûcize verilmesi pekâlâ mümkündür.

Bu konudaki bir diğer çıkarım, İslâm'ın veya Kur'ân'ın akla ve mantığa hitap eden kalıcı yönünün hissî mûcizelerden daha etkili olduğu tespitine dayanmaktadır. Buna göre, akli bir mûcize olan Kur'ân vasıtasıyla İslâm'a girenlerin niceliksel fazlalığına karşılık, rivâyetlerde hissî mûcizeler vesilesiyle iman edenlere rastlanılmamaktadır,¹¹¹ bu ise söz konusu tezi desteklemektedir.¹¹² Burada dikkat çekici iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında mûcize verilmediğini kabul edip, sonrasında insanların verilmeyen hissî bir mûcizeden iman etmelerini beklemek gibi kendi içinde çelişki barındıran bir tutumu içermesidir. İkincisi ise mûcizelerin etkisini ve değerini insanların mûcizelere verdiği olumlu yanıtların oranlarına bağlı kılmaktır. Bu anlayışa göre bir mûcize ne kadar büyük olursa olsun, insanların hidâyetine vesile olmuyorsa etkili veya değerli değildir. Söz konusu akıl yürütmeyi bir adım ileri götürdüğümüzde Cenâb-ı Hakk'ın önceki peygamberlere etkisiz veya gereksiz mûcizeler verdiğini öne sürmemiz kaçınılmaz olacaktır. Zira Hz. Peygamber'den önce mûcizeler göstermesine rağmen kavmi helâk olmuş nice peygamberin olduğu bilinmektedir. Bu da – haşa - Cenâb-ı Hakk'ın insanları ikna edebilecek etkili bir mûcize göndermekte başarısız olduğu, bunun Hz. Peygamber dönemine kadar bu şekilde devam ettiği, ancak Kur'ân'ı göndermekle insanların hakkı kabul edebileceği bir mûcizeyi gönderme başarısını gösterdiği gibi İslâm'ın çizdiği ilâh tasavvuru ile asla bağdaşmayan yakıştırmaları ve tartışmaları gündeme getirmesi kaçınılmazdır.

Oysa Kur'ân amelleri dünyadaki neticeleri itibariyle değil en başta niyeti, süreci ve gayreti esas alarak değerlendirir.¹¹³ Peygamberlere sıkça hatırlatılan “size düşen sadece tebliğdir” ilâhi ilkesi de onların muhataplarının verdiği olumlu yanıtlar üzerinden değil, tebliğ vazifesini hakkıyla yapıp yapmadıkları üzerinden değerlendirildiklerini göstermektedir.

Konuya dönecek olursak kanaatimizce mûcizeleri hidâyet kapılarının ardına kadar açıldığı büyük birer fırsat olarak görmek daha doğru bir yaklaşım olsa gerektir. Cenâb-ı Hak insanlara bu dünya hayatında imtihanı kazanmaları, hidâyete ulaşmaları, infak etmeleri veya tevbe etmeleri için mûcizeler dışında farklı vesilelerle çeşitli fırsatlar sunar. Ne var ki insanların çoğu bu fırsatları değerlendiremez. Mûcizenin diğer fırsatlardan farkı çok daha parlak ve büyük bir fırsat olmasıdır. Kendisine hidâyet fırsatları sunulan bir topluluğun bu fırsatları reddetmesinde – tabiri caizse - bir

¹¹¹ Bir araştırmacı, kaynaklarda Hz. Peygamber'in gösterdiği hissî mûcize ile iman eden kişilerle ilgili bilginin yer almadığını öne sürmektedir. Arslan, Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mûcize, 892. Oysa bu hatalı bir bilgidir. Örnek için bk. et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Menâkıb”, 9 (No. 3628); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/425-426. (No. 8063);

¹¹² Arslan, Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mûcize, 892-893.

¹¹³ el-Bakara 2/264; et-Tevbe 9/61-69; el-Ahzâb 33/12-19. Bu anlamda Uhud savaşındaki mağlubiyet sonrası inen ve mü'minlerin mağlup olsalar dahi inandıkları için üstün olduklarını ifade eden âyet oldukça manidardır. Âl-i İmrân 3/139. Öte yandan örneğin Hz. Nuh (as) yaklaşık bin yıl yaşamış olsa da kendisine çok az sayıda insan inanmıştır. Ancak diğer peygamberler gibi Kur'ân'a göre Hz. Nuh da üzerine düşeni layıkıyla yapmakla övgüyle nitelenmeyi hak etmiştir. Hüd 11/40; el-İsrâ 17/3; es-Saffât 37/79.

kabahat veya bir hata aranacaksa bu, sunulan fırsatlarda veya fırsatı sunanda değil, fırsatları ısrarla elinin tersiyle reddedenlerde aranmalıdır.

4. İnşikâk-ı Kamer ile İlgili Bazı Modern Yorumların Tahlili

Ayın yarılması olayı, Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde anlatılmaktadır:

إِثْرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْتَقَى الْقَمَرُ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ

“*Vakit (kazyâmet) yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler hemen yüz çevirip, “Bu öteden beri bilinen bir sihir!” derler.*”

Rivâyetlerde aktarıldığına göre müşrikler Hz. Peygamber'den bir mucize talep eder, bunun üzerine ay ikiye ayrılır, Hz. Peygamber “şahit olun” der. Ancak müşrikler yine de inanmaz ve bu süregelen güçlü bir sihirdir diyerek yüz çevirirler.¹¹⁴

Müfessirlerin kâhîr ekseriyetine göre¹¹⁵ bu âyet, ayın yarılması olayının gerçekleştiğine delâlet etmektedir.¹¹⁶ Buna karşın Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ b. Ebi Rebah (ö. 114/732), Ebubekir el-Asam (ö. 200/816), son dönemlerde ise Reşid Rıza (ö. 1354/1935), Merâğî (ö.1952), İzzet Derveze (ö.1984) ve Süleyman Ateş gibi isimler, bu ifadenin geleceğe hamledilmesi ve kıyamet esnasında gerçekleşecek olan hadiselerden biri olarak anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir.¹¹⁷ Bu görüşü savunan bazı çağdaş araştırmacılar da söz konusu kabullerinin gereğince Kamer 54/1. âyetin kıyamet öncesi meydana gelecek olan bir hadiseyi, hakkın ortaya çıkmasını veya farklı bir atmosferik bir olayı anlattığını öne sürmektedir.¹¹⁸ Bu noktada ilgili argümanların başlıcalarını belli başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

4.1. İnşikâk-ı Kamerin Kıyamette Gerçekleşecek Bir Olayı Anlattığını Öne Süren Görüşün Tahlili

Bu konudaki yaygın yoruma göre inşikâk-ı kamer kıyamette gerçekleşecek bir olayı anlatmaktadır. Âyette mazi fiil kullanılması, olayın gerçekleştiğine delalet etmez. Zira Kur'ân'ın gerçekleşmesi kesin olan hadiseleri tasvir ederken mazi fiili kullandığı ve bunun olayın kesinliğini ve gerçekliğini vurgulamaya matuf bir üslup çeşidi olduğu bilinmektedir. Kıyamet sahnelerinin anlatıldığı sûrelerin (et-Tekvîr, el-İnfîtâr, el-İnşikâk) bunun örnekleriyle dolu olduğu söylenmektedir.¹¹⁹

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki “inşikâku'l-kamer” ifadesinin Kur'ân'da kıyametin kopuşunu tasvir eden âyetlerle paralellik arz ettiği iddiası¹²⁰ ancak bağlamı devre dışı bırakmak suretiyle doğru kabul edilebilir. Zira kıyamet sahnelerinin tasvir edildiği bu surelerden et-Tekvir

¹¹⁴ bk. et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/565-570; Ebu'l-Leys Semerkandî, *Babru'l-Ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/434.

¹¹⁵ Yazır, sahabe, tabiîn ve müteahhirûn ulemâdan bilinen müfessirlerin umurunun bu âyetin ayın yarılması mucizesini haber verdiğinde müttelik olduklarını söyler. Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4621.

¹¹⁶ el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehlî's-sünne*, 9/441; er-Râzî, *Me'âribu'l-gayb*, 29/288; el-Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'ân*, 17/125-127; Ebussuûd Muhammed b. Mustafa, *İrşâdu aklî's-selîm* (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabi, ts.), 8/167; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tabrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), 27/166-168.

¹¹⁷ el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehlî's-sünne*, 9/441; Ebu'l-Hasan el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, ts.), 5/409; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî'l-Halebî, 1946), 27/76; Bebek, “Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, 130.

¹¹⁸ Bebek, “Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, 130, 132; Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 31-32, 43; Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 21.

¹¹⁹ Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 43; Bebek, “Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, 130, 132; Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 21.

¹²⁰ Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 31; İlyas Çelebi, *İtikadî Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996), 159.

suresinde güneşin dürülmesi, yıldızların dökülmesi, dağların yürütülmesi, denizlerin kaynaması gibi olaylardan,¹²¹ el-İnfitâr suresinde gökyüzünün yarılması, yıldızların dağılıp saçılması, denizlerin taşması, kabirlerin alt üst olmasından,¹²² el-İnşikâk suresinde ise gökyüzünün yarılması, yerin dümdüz edilmesi ve içindekileri boşaltmasından bahsedilmektedir.¹²³ Oysa Kamer sûresinde bütün bunlar veya bunların benzeri sahneler yer almamaktadır. İnşikâk-ı kamer dışında tasvir edilen hususlar ise kıyamet tablolarının değil, diriliş sahnelerinin tasviri şeklindedir.¹²⁴

İkinci olarak Kur'ân'ın kıyametle ilgili hadiseleri tasvir ederken kullandığı mazi fiilin, geleceğe delâlet edecek şekilde anlaşılması, ilgili âyetlerin ya kendisinde veya bağlamında bulunan karine veya karinelere otürüdür. Örneğin bu sûrelerden *إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ* “Güneş dürülüp karardığında”,¹²⁵ *إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ* “Gök yarıldığında” gibi âyetlerdeki *إِذَا* edatı zaten mazi fiille kullanılmaktadır. Ayrıca ilgili âyetler, kıyamet sahnelerinin tasviri ile devam etmektedir. Yani örnek olarak zikredilen âyetlerdeki *إِذَا* edatının mâzi fiille kullanılıyor oluşuyla birlikte bu âyetlerin bağlamı bu fiillerin geleceğe hamledilmesini gerektirmektedir. Bu noktada bir âyette zikredilen *وَانشَقَّتِ السَّمَاءُ* “gök yarıldı” ifadesi¹²⁶ üzerinden itiraz edilmesi yersizdir. Bu âyetin bağlamı da tamamen kıyametle ilgilidir ve sûra üflenmesi sonrasında meydana gelecek olan hadiselerden bahsetmektedir.¹²⁷

Özetle Kur'ân'ın kıyameti tasvir ettiği sûrelerdeki ifadeleriyle Kamer sûresindeki kullanımı ile eşitlemek kanaatimizce doğru değildir.¹²⁸ Zira diğer bölümlerde fiili gelecek zamana hamletmek için karine veya karineler bulunmaktayken, Kamer suresinde böyle bir karine yer almamaktadır.

Sûrenin ilgili bölümü incelendiğinde mazi fiilin geleceğe hamledilmesi yönünde öne sürülebilecek tek karine, ilk âyette kıyametin yaklaşmasından bahsedilmesidir. Ancak hemen sonrasında âyette inkârcıların mûcizeler karşısındaki kronikleşmiş tepkisinin zikredilmesi bu ihtimali zayıflatmaktadır. Pek çok müfessire göre bu âyet, inşikâk-ı kameri geleceğe hamletmenin önündeki en büyük engellerden biridir.¹²⁹ Bu noktada surenin ilerleyen bölümündeki bazı âyetlerden¹³⁰ hareketle bağlamın böylesi bir karineden bahsetmeye imkan tanıyacağı ileri sürülebilir. Ancak bu da zorlama bir tevildir. Bağlam denildiğinde öncelikli olarak anlaşılan şey, âyetin doğrudan siyak ve sibakını oluşturan âyetlerdir. Bir âyeti, hemen peşinden gelen komşu âyetleri devre dışı bırakarak daha sonra gelen bazı âyetlere bağlamak, doğru bir anlama ve yorumlama faaliyeti olmasa ge-

¹²¹ et-Tekvîr 81/1-6.

¹²² el-İnfitâr 82/1-5.

¹²³ el-İnşikâk 84/1-5.

¹²⁴ el-Kamer 53/6-8.

¹²⁵ Bunlardan bazıları için bk. et-Tekvîr 81/1-6; el-İnfitâr 82/1-5; el-İnşikâk 84/1-5.

¹²⁶ el-Hâkka 69/16.

¹²⁷ el-Hâkka 69/13-17.

¹²⁸ Bu noktada Nahl 16/1, Kaf 50/20. âyetlerinde de mazi fiilin gelecek manasında kullanıldığı söylene de bunlar da Kamer 53/1. Âyet ile uyuşan örnekler değildir. Çünkü bu âyetlerde mâzi fiili geleceğe hamletmek için güçlü karineler bulunmaktadır. Örneğin Nahl 16/1. âyetteki karine “acele etmeyin” ifadesidir. Kaf 20. âyette ise sûra üflenmiş olduğundan bahsedilmektedir. Bu ifadeyi de geleceğe hamletmek için çok güçlü iki karine vardır. Bunlardan birincisi akli karinedir ki henüz sûra üflenmemiş olmasıdır. İkinci olarak *وَنُفِخَ فِي الصُّورِ* ifadesi, başka âyetlerde *يُنْفَخُ فِي الصُّورِ* şeklinde muzari fiil ile de zikredilmektedir. bk. el-En'âm 6/73; Tâhâ 20/102.

¹²⁹ Zemahşeri'ye göre bu âyet inşikâk-ı kameri geleceğe hamledenler için fazlasıyla yeterli bir reddiyedir. ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4/431; Ebu Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 10/33; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4625; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr* (Dâru'l-Cil, ts.), 3/269.

¹³⁰ Ayrıca bu âyetler kıyamet sahnelerini değil, diriliş ve mahşer gününü anlatmaktadır. el-Kamer 54/6-8.

rektir. Bu noktada ilave olarak *فَدِ انْشَقَّ الْقَمَرُ* ifadesinin Huzeyfe'nin kıraatinde *فَدِ انْشَقَّ الْقَمَرُ* “ay kesinlikle yarıldı” şeklinde geçtiğini de eklemek gerekir.¹³¹

Öte yandan bazı araştırmacılar ayın yarılmasını olmuş bitmiş bir olay olarak algılamının, âyeti sadece rivâyetlere dayalı olarak anlama temâyülünden kaynaklandığını iddia etmektedir.¹³² Bu iddianın doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Mevdûdî'nin de dikkat çektiği üzere bu konuda hiçbir rivâyet olmasa dahi, metnin bağlamı, inşikâk-ı kamer hadisesini olmuş bitmiş bir olay olarak zahiri üzere anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü inşikâk-ı kamer geleceğe hamledilip “ay yarılacak” şeklinde anlaşıldığında “kıyamet yaklaştı” şeklindeki birinci cümleyi anlamlandırmak güçleşmektedir. Şâyet Ay yarılmamışsa ve gelecekte yarılacaksa, kıyamet esnasında gerçekleşecek bir hadise, kıyametin geleceğine nasıl delil olur?¹³³ Zira sonraki ifadelerden, söz konusu mucizenin kıyametin vukuuna delil olmak üzere zikredildiği anlaşılmaktadır. Ancak inkârcılar, bu mucizeden bir ders almadıkları gibi, üstelik onu bir sihir olarak nitelemişler ve kıyametin vukuunu inkâr etmişlerdir. Dolayısıyla ifadeyi aslına sadık kalarak “Ay yarıldı” şeklinde kabul etmek gerekir ki, ancak bu durumda siyâk ve sibâktan anlamlı bir cümle ve bütünlük oluşturulabilir.¹³⁴

Mevdûdî'nin bıraktığı yerden devam edecek olursak, sûrenin başlangıcındaki “kıyamet yaklaştı” ifadesinin sadece bir olguyu değil, bir iddiayı da içerdiğini hatırlatmak isteriz. Mekkeli Müşriklerin ahireti ve kıyameti inkâr ettikleri bilinmektedir. Dolayısıyla “kıyamet yaklaştı” tabirinin, sadece malumun ifadesi olarak değil, muhataplarına inkâr ettikleri şeyin yakın olduğunu ifade eden güçlü bir iddia olarak anlaşılması daha münasip görünmektedir.¹³⁵

“Kıyamet yaklaştı” sözünün bünyesinde bir iddiayı barındırdığı göz önüne alındığında sonrasındaki ifadeyi (ay yarıldı) bu iddiaya delil olarak anlamak, kanaatimizce gerek muhataplar, gerek ifadenin akışı, gerekse sonrasındaki âyetin manası açısından daha uygundur. Bu durumda ilk iki âyetten anlaşılan şu olacaktır: 1- Kıyamet yaklaştı ki bu kıyametin gerçekleşecek olması demektir (tez). 2- Ay yarıldı, bu ise kıyametin vukuuna bir işaret veya delildir (mucize, kanıt). 3- Onlar ise bir mucize görseler sırtlarını döner ve bu devam edegelen bir sihirdir derler (alışlagelmiş tepki).¹³⁶

İnşikâk-ı kamer geleceğe hamledildiğinde ise ilgili âyetlerden anlaşılan şöyle olacaktır: 1- Kıyamet yaklaştı (tez), 2- Ay yarılacak (delil, kıyamet öncesi gerçekleşecek olay). 3- Onlar ne zaman bir âyet (mucize) görseler sırtlarını döner ve bu devam edegelen bir sihirdir derler (alışlagelmiş tepki)”

¹³¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/431; el-Kurtubî, *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'an*, 17/125; Celâluddîn es-Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/672; Mahmûd el-Âlûsî, *Ruhu'l-meâni* (Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, 1994), 14/76.

¹³² Bebek, “Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”, 130; Bulut, “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”, 20.

¹³³ Kadı Abdulcebbar da kıyamet esnasında gerçekleşecek bir yarılma hadisesinin teklife muhatap olanlar için delil teşkil etmeyeceğini, dolayısıyla delile muhatap olmayan bu kimselerin kınanmalarının da doğru olmayacağını söyler. Kadı Abdulcebbar, *Tesbitü Delâilu'n-Nübüve* (Kâhire: Dâru'l-Mustafa, ts.), 1/57.

¹³⁴ Ebu'l Âlâ Mevdûdî, *Teftihü'l-Kur'an* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 6/45-46.

¹³⁵ Râzî, Necm suresinin sonu ile bu surenin başlangıcı arasında bir uyum olduğunu belirtir ve bu surede kıyamet ile delilinin birlikte zikredildiğini bildirir. er-Râzî, *Meftâhu'l-gayb*, 29/288.

¹³⁶ Kamer suresi bir bütün olarak incelendiğinde elçilerin getirdikleri haberleri ve gösterdikleri mucizeleri yalanlayan kavimlerin inatçı tutumlarının öne çıkarıldığı ve Mekkeli müşriklerle bu toplulukların adeta özdeşleştirildiği görülür. el-Kamer 54/1-2; 6-42, 43-46. Bu anlamda Mekkeli müşriklere hitabın hemen öncesinde Firavun ve yandaşlarının tüm kanıtları (mucizeleri) inkâr edişinin zikredilmesi anlamlıdır. el-Kamer 54/41-42. Dolayısıyla ilk iki âyetin bu şekilde anlaşılmasının sadece bulunduğu özel bağlama değil, surenin genel bağlamına da daha münasip düştüğü söylenebilir.

Görüldüğü gibi ay yarılacak ifadesi, sonrasıyla uyuşmamakta, ayrıca muhatapları açısından kıyamet esnasında gerçekleşecek bir hadisenin, kıyametin vukuuna nasıl delil olacağı sorusu cevapsız kalmaktadır. İnşikâk-ı kamerin gerçekleşmediğini savunan bir çalışmada dahi bu paralelde ifadelerin yer alması sözünü ettiğimiz hususu desteklemektedir.¹³⁷ Sonuç olarak “aklî veya lugavî herhangi bir karine-i mânia bulunmadıkça bir lafzı zahiri üzerine anlamak¹³⁸ esastır” kaidesi, bu yorumun, dayanakları açısından zayıf ve zorlama bir yorum olduğuna işaret etmektedir.

4.2. İnşikâk-ı Kameri Mecâz veya Kinâyeye Hamleden Görüşün Tahlili

İnşikâk-ı kamerin gerçekleşmediğini savunanların bu konuda dillendirdiği bir diğer yorum ise bunun bir kinâye veya mecâz olduğu yönündedir. Buna göre âyette geçen ay yarıldı tabiri, Arapların misal vermek için kullandığı bir mecâzdır. Bununla, bir işin ortaya çıkması kastedilmektedir. Bir diğer yoruma göre bu söz, “Ay doğduğu zaman karanlığın yarılması” anlamına gelmektedir ve açık ve bâriz olmaktan kinâyedir.¹³⁹ Bu yoruma göre ilgili âyetlere şu anlam verilmelidir: “Kıyamet yaklaştı ve hakikat apaçık ortaya çıktı. Onlar bir mûcize bile görseler ‘devam edegelen bir sihirdir’ diyerek yüz çevirirler.”¹⁴⁰

Ancak bu durumda dahi iki âyet arasındaki anlam bütünlüğü tam olarak sağlanamamaktadır. Çünkü ikinci âyet, ancak bir şeylerin gerçekleşmesi sonrasında verilen rutin tepkiyi ifade eder şeklinde anlaşıldığında ilk âyetle tam bir anlam bütünlüğü sağlanabilmektedir. Üstelik üçüncü âyetteki “yalanladılar ve hevâlarına uydular” şeklindeki ifadeler, ancak - ikinci âyeti de destekler şekilde - yalanlanacak, hevâyâ uyulacak somut bir şeyler olduğunda ahenkli bir anlam örgüsü oluşturmaktadır.

Bununla birlikte bir ifadeyi kinâyeye veya mecaza hamletmek için dilde o tür bir kullanımın olması gereklidir. Nitekim bu yorumu “inkâra hevesli olanları memnun edecek gibi görünen bütünüyle fâsîd bir safсата” olarak nitelemek suretiyle şiddetle tenkid eden Yazır’a göre bu te’vil, Arap dili ve mantığı açısından hatalıdır. Arap dilinde Ayın bir şeyin üzerine doğması tabirinin, açık olarak ortaya çıkmaktan kinâyeye veya mecâz olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ancak buradan hareketle ayın yarılmasını, karanlığın yarılması olarak mûlahaza etmek ve bundan vüzu ve zuhur manasına intikal ederek bu sözden ortalığın aydınlandığı yani kıyametin yaklaştığı anlamını çıkarmak aykırı ve yanlış bir çıkarımdır. Sabah vaktinde karanlığın yarılmasına fecr veya infilak denilir çünkü sabah, karanlığın yarıldığı vakittir. Ancak nasıl ki buna kıyasla güneşin doğuşu için inşikâk-ı şems denilemiyorsa ayın doğuşu ve ortalığı aydınlatması için de inşikâk-ı kamer denilemez.

Kur’ân’ı böyle aykırı tevillerden tenzih etmek gerektiğini belirten Yazır’a göre kıyametin yaklaşması olgusuna yaraşan mana, ayın doğması ile ortalığın aydınlanması değil, Ayın yarılması ile gök cisimlerinin de kıyametle birlikte yarılacağı ve dağılacağı anlamıdır.¹⁴¹

Bu tevili şiddetle eleştirenlerden biri de Mustafa Sabri Efendi’dir. انشِقَّ الْقَمَرُ tabirinin “ay doğdu, ortaya çıktı” şeklinde anlamlandırılmasını yanlış bulan Mustafa Sabri Efendi, görüşünü benzer şekilde gerekçelendirir: Çünkü Ay ve Güneşin doğuşu sabahın oluşu gibi makul değildir. Söz

¹³⁷ bk. Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 43.

¹³⁸ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 4/99.

¹³⁹ el-Kurtubi, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/126; Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 43-44.

¹⁴⁰ Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 43.

¹⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4626-4627.

gelimi تَنَفَّسَ الصُّبْحُ “sabab oldu” denir ancak تَنَفَّسَ الْقَمْرُ şeklinde bir ifade kullanılmaz. Dolayısıyla ayın inşikâkını sabahın inşikâkına kıyas etmek ve buradan hareketle اِنْشَقَّ الْقَمْرُ ifadesinin hakkın ortaya çıkmasından kinâyeye olduğunu söylemek doğru değildir.¹⁴²

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla şâyet âyette، شَقَّ الصُّبْحُ “sabab yarıldı (ortalık aydınlandı)”¹⁴³ veya طَلَعَ الْقَمْرُ “ay doğdu (aydınlık oldu)” gibi bir ifade kullanılmış olsaydı ilgili ifadenin hakkın ortaya çıkmasından mecâz veya kinâyeye olduğu söylenebilirdi. Ancak böyle bir kullanım olmadığından bu yorumun dil kâideleri açısından zorlama bir yorum olduğu söylenebilir.¹⁴⁴

4.3. İnşikâk-ı Kamerin Ay Tutulması Olduğu Görüşünün Tahlihi

İnşikâk-ı kamerle ilgili dile getirilen görüşlerden biri de ay yarılması olayının ay tutulmasından ibaret olduğu yönündedir.¹⁴⁵ Bu görüş konuyla ilgili bir rivâyete dayanmaktadır. İkrime'nin İbn Abbas'tan naklettiği bu rivâyete göre, Hz. Peygamber zamanında ay tutulmuş, müşrikler ayın büyülediğini söylemişler, bunun üzerine Kamer sûresinin ilk iki âyeti nâzil olmuştur.¹⁴⁶

Konuyla ilgili olarak öncelikle şu hususu hatırlatmak isteriz. Giriş kısmında belirttiğimiz üzere inşikâku'l-kamer hadisesiyle ilgili dillendirilen tüm iddiaları ve görüşleri incelemek bu çalışmanın temel hedefi değildir. Konunun rivâyetlere dair detaylı bir incelemesi ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla bu makalede rivâyetlerin kendisinden ziyade benimsenen hadis usûlü incelenmektedir. Bu hatırlatmalar sonrasında konu sınırlarımız dahilinde incelenecek olursa, makalemiz boyunca esas olarak ele alınan çalışmaların sadece birinde bu görüşe yer verildiği görülmektedir. Söz konusu çalışmada ise inşikâku'l-kameri ay tutulması olarak yorumlamanın âyetin metnine ve sebep-i nüzule uygun düşmeyeceği belirtilmektedir.¹⁴⁷ Kanaatimizce bu rivâyet, sûrenin üslubuyla da girişteki anlam örgüsüyle de uyuşmamaktadır. Zira ay tutulması nadiren görülse de harikulade bir tabiat olayı değildir. Cenâb-ı Hakk'ın evrende koyduğu düzenin gereği olarak mevsimlerin oluşması kabilinden belli sürelerle gerçekleşen bir tabiat olayıdır. Tek farkı, yağmurun yağması, güneşin doğması gibi kısa aralıklarla değil uzun aralıklarla gerçekleşen bir doğa olayı olmasıdır. Dolayısıyla âyetlerde ayın tutulmasından bahsedildiği kabul edildiğinde, Hz. Sâlih örneğinde olduğu gibi mucize talep eden kişilere sıradan bir devenin mucize olarak sunulduğunu kabul etmek gibi kolaylıkla anlamlandırılmayacak bir tablo oluşmaktadır. Ayrıca bu görüşü âyetin metniyle telif etmek pek mümkün görünmemektedir. Zira âyetin metninde ayın tutulmasını veya yarılmış gibi görülmesini değil doğrudan yarılmasını anlatacak şekilde اِنْشَقَّ الْقَمْرُ “ay yarıldı” şeklinde net bir ifade kullanılmaktadır. Bununla birlikte Kur'ân bir başka bölümde حَسَفَ الْقَمْرُ “ay tutuldu

¹⁴² Mustafa Sabri Efendi, *Mevkifu'l-akl*, 4/172-173; Benzer şekilde Âlûsî ve Ebu Hayyan da bu teveli sert bir üslupla eleştirir. el-Âlûsî, *Rubu'l-meâni*, 14/76; Ebu Hayyân, *el-Babru'l-mubût*, 10/33.

¹⁴³ Tefsirlerde geçtiği kadarıyla bu ifadeyi kinâyeye olarak yorumlayanlar bir beyitteki şu ifadeyi referans göstermektedir: دعانا عند شقِّ الصبح داعي “çağrıcı bizi sabah olup ortalık aydınlandığında (hakikat ortaya çıktığında) çağırır”. Oysa burada görüldüğü gibi şakk-u kamer değil, şakku subh söz konusudur. el-Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 5/409; Ebu Hayyân, *el-Babru'l-mubût*, 10/33; el-Âlûsî, *Rubu'l-meâni*, 14/76.

¹⁴⁴ Hakikat mecâzın sınırları hakkında detaylı bilgi için bk. Abdulkâhir el-Cürçânî, *Esrâru'l-Belâğa* (Kâhire: Matbaatu'l-Medenî, ts.), 350-366.

¹⁴⁵ Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1955), 2/ 818; Esed, *Kur'an Mesajı*, 1265; Muhammed Âbid Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, trc. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2011), 213; inşikâku'l-kameri mümkün görmeyen Azimli'ye göre bu hadisenin en iyimser yorumu ay tutulması olduğu şeklindeki görüştür. Azimli, “Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller”, 109.

¹⁴⁶ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm es-San'ânî, *el-Musannef* (b.y.y.: Dâru't-Ta'sîl, ts.), 3/380; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.), 11/250.

¹⁴⁷ Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 21-22.

(*karardı*)” ifadesine yer vermektedir. Yani burada da *خَسَفَ* fiilini kullanmasına bir engel bulunmamaktadır. Bütün bunlarla bu rivâyetin uydurma olduğunu iddia ediyor değiliz. Sadece ilgili rivâyetin sıhhati kabul edilğinde bunu bir şekilde yorumlamak gerektiğine dikkat çekmek istiyoruz. Zira usûlen nasıl ki Kur'ân âyetleri arasında zahiri çelişki görüldüğünde aralarını telif edecek yorumlar devreye giriyorsa burada da aynı durumun söz konusu olduğunu söylemek isteriz. Bu noktada şu sorulabilir: Peki böylesi durumlarda hangi rivâyet hangisine göre yorumlanacaktır? Yani rivâyetlerden hangisi esas alınacak, diğer rivâyetler bunlarla çelişmeyecek şekilde tevil edilecektir? Kanaatimizce bu noktada iki ölçüye dikkat etmek gerekir. Bunlardan birincisi Kur'ân'a uygunluk. Yani konuyla ilgili âyetlerin ifade ettiği mefhumu daha uygun olan rivâyetler esas kabul edilmeli diğer rivâyet veya rivâyetler buna göre yorumlanmalıdır. İkincisi ise rivâyetlerin kendi arasındaki durumu. Burada da niteliksel ve niceliksel olarak güçlü olan rivâyetler esas alınmalı ve görece olarak zayıf durumda olan rivâyetler buna göre yorumlanmalıdır. Kanaatimizce tevil faaliyetlerinde bu tür kriterlere dikkat edilmesi yapılan yorumların daha sıhhatli olmasını sağlayacaktır.

4.4. İnşikâk-ı Kamerle İlgili Rivâyetlerin Yetersiz Olduğu İddiasının Tahlili

İnşikâk-ı kamerin gerçekleşmediğini iddia edenlerin dillendirdiği bir diğer itiraza göre bu olay sadece hadis ve siyer kaynaklarından aktarılmaktadır ve bu rivâyetler tam bir kanaat oluşturacak güçte değildir.¹⁴⁸

İlgili hadislerin rivâyet ilminde otorite addedilen İbn Kesîr ve İbn Hacer nezdinde kesinlik ifade edecek güçte görüldüğü ve mütevatir seviyesinde değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Söz gelimi İbn Kesîr bu rivâyetlerin mütevatir seviyesinde olduğunu söylerken,¹⁴⁹ İbn Hacer ise inşikâku'l-kamerle ilgili rivâyetlerin toplamının kesinlik ifade ettiğini söyler.¹⁵⁰ Ayrıca Yazır, Şerif Cürçânî ile Sübkî'nin de inşikâk-ı kameri mütevatir addettiğini aktarır.¹⁵¹ Bununla birlikte bu rivâyetlerin mütevatir seviyesine ulaşmadığını öne süren ve hadisleri problemlili addedenler de olmuştur. Bunlardan bazıları Gazzâlî ve Hattâbî gibi sadece Kur'ân'ı mütevatir kabul etmekle birlikte inşikâk-ı kamer olayını reddetmemekteyken, bazıları ise inşikâk-ı kamerin gerçekleşmediğini iddia etmektedir.¹⁵²

Diğer taraftan incelenen çalışmalardan birinde, ayın yarılması ile ilgili rivâyetlerden birinin Cübeyr b. Mut'im'e ait oluşuna dikkat çekilir ve “Cübeyr b. Mut'im ise o esnada Müslüman değildir ve ilgili olayı ise müşrik olan babası Mut'im b. Adiy'den rivâyet etmiştir.” şeklinde bir ifadeyle rivâyetlerin muteber olmadığı ispat edilmek istenir.¹⁵³ Oysa tek başına bu husus bile bu olayın gerçekleştiğine dair bir delil niteliğindedir. Zira Cübeyr b. Mut'im'in bu hadiseyi müşrik babası Mut'im b. Adiy'den rivâyet etmesi, bu olayın müşriklerce de kabul edildiğinin itirafından başka bir şey değildir.

¹⁴⁸ Bazı çalışmalarda bu husus, “temelde üç dört sahabiye dayanan bir rivâyet” gibi ifadelerin yer aldığı değersizleştirici bir üslupla aktarılmaktadır. Bebek, “Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi”, 130; Ayrıca bk. Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 33-34.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*, 7/437.

¹⁵⁰ Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri bişerhi sabîhi'l-buhârî* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1959), 6/592.

¹⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7/4637.

¹⁵² Yusuf Ağkuş, “İnşikâk-ı Kamer Konusunda Sünnî Tefsirlerde İlhâd İddiaları”, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 33 (Haziran 2019), 20-21. İlgili rivâyetlerle ilgili değerlendirmeler için bk. Hüseyin Akgün “İnşikâk-ı Kamer Hadisesi (Rivâyetlerin Aslu'l-Hadis ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması)” Siyer Araştırmaları Dergisi 3 (2018), 33-55; Mehmet Salmazzem “Ayın Yarılması Meselesine Dair Tefsirlerdeki Yorum Farklılıkları”, CÜ İlahiyat Dergisi 22/2 (Aralık 2018), 870-874.

¹⁵³ Arslan, “İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, 34.

Sonuç

Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mûcize verilmediği iddiası modern bir söylemdir. Bu söylemi dillendirenlerin görüşleri temelde müşriklerin Hz. Peygamber'den mûcize taleplerine Kur'an dilinden olumsuz cevap veren âyetlere dayanmaktadır. Bu çalışmada söz konusu tez, Kur'anî referansları, Kur'an-Sünnet İlişkisi ve tefsir ilminin usûl kaideleri çerçevesinde incelenmiştir. Buna göre ilgili teze konu âyetler incelendiğinde, bunların; tevhidi vurgulama, peygamberlerin beşeriye-tine dikkat çekme, Cenâb-ı Hakk'ın müşriklerin heveslerine tabi olmayacağı gerçeğini bildirme gibi farklı gayelere matuf olduğu görülmüştür. Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre bu âyetlerde talep edilen mûcizeler, inkârı helâk edilmeyi gerektiren mûcizeler nevindedir ve Cenâb-ı Hak, son elçi olması hasebiyle Hz. Peygamber'in ümmetini helâk etmeyi murad etmediğinden müşriklerin bu gayr-ı samimi taleplerine olumlu yanıt vermemiştir. Dolayısıyla bu âyetlerin Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mûcize verilmediğine kesin bir şekilde delâlet ettiğini söylemenin aşırı bir yorum olduğu mütalaa edilmiştir. İlgili görüş sahiplerinin âyetleri yorumlarken aynı metodolojiyi benimsedikleri görülmüştür. Bu metodolojinin; meşruiyetini yorum sahibinin kişisel kanaatinden alması ve ulaşılan sonuçları Kur'an'ın hükmü olarak nitelemesi gibi sebeplerden ötürü gerek metodolojik açıdan gerekse yorum etiği bakımından problemlidir. Ayrıca bu metodolojinin şahsî yorumu Kur'an'a mal etmek ve buradan hareketle Kur'an'a aykırılık gerekçesi üzerinden sünneti doğrudan veya dolaylı olarak devre dışı bırakabilecek bir potansiyeli hâiz olduğu görülmüştür. Ayrıca ilgili yaklaşım sahiplerinin kaynaklarda Hz. Peygamber'e nispet edilen mûcizelerin görüşlerini çürütmediğini ortaya koymak amacıyla mûcize kavramının çerçevesini daralttıkları ve meydan okuma özelliği olmayan hadiseleri ne kadar olağanüstü mahiyete sahip olursa olsun mûcize kategorisi dışında mütalaa ettikleri görülmüştür. Ancak yapılan incelemelerde meydan okuma özelliği olmayan bir mûcizenin, mûcize sayılmayacağı veya nübüvvete delil olmayacağı iddiasının Kur'anî referanslar yönünden problemlidir. Sonuç olarak bu yorumların, daha sahih bir peygamber tasavvuru inşa etmek maksadına matuf çıkarımlar olduğu söylenebilir. Ancak gayedeki sıhhatin, kullanılan metodun ve ulaşılan sonuçların sıhhatini garanti etmediği bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle incelenen çalışmaların gerek metodolojik açıdan gerekse ulaşılan sonuçlar açısından problemlidir. Hz. Peygamber'e Kur'an dışında mûcizenin verilmediği iddiasının dayandığı argümanların yetersiz olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Abdulcebbar, el-Kâdî. *Tesbitu Delâilu'n-Nübüvve*. (Kâhire: Dâru'l-Mustafa, ts.), 1/57.
- Abdumelik, İbn Battâl Ebu'l-Hasan. *Şerhu Sabîhi'l-Buhârî li İbn Battâl*. thk. Ebu Temîm Yâsir b. İbrâhim. Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 2003.
- Ahmad, Anıs. "Şıblî Nu'mânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ağkuş, Yusuf. "İnşikâk-ı Kamer Konusunda Sünnî Tefsirlerde İlhâd İddiaları". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019), 20-21.
- Akgün, Hüseyin. İnşikâk-ı Kamer Hadisesi (Rivâyetlerin Aslu'l-Hadîs ve Hadis Coğrafyası Açısından Ele Alınması). *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 33-55
- Albayrak, İsmail. *Klasik Modernizmde Kur'an'a Yaklaşımlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Âlûsî, Şihabuddîn Mahmûd. *Ruhu'l-meâni fi tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, 1994.
- Askalânî, Ali b. Hacer. *Fethu'l-bâri bişerhi sabîhi'l-buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1959.
- Arslan, İhsan. Hissî Mûcize Olarak Hz. Peygamber'e İsnad Edilen İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım" *RTEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12. 2017. 13-48
- Arslan, İhsan. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mûcize. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 882-903.
- Aynî, Bedruddîn. *Umdetu'l-Kârî*. Beyrut: Dâru Turâsi'l-Arabî, ts.
- Azimli, Mehmet. Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller. *Hikmet Yurdu* 2/3 (1999), 95-110.
- Bahçeci, Muhittin. Mûcizenin İmkânı ve Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1. 1987.
- Bebek, Adil. Kelam Literatürü Işığında Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2000.
- Beydâvi, Nâsuriddîn. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1997.
- el-Beyhakî, Ebubekir. *Şuabu'l-İmân*, thk. Ebu Hâcir Muhammed Zaglûl. Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi' u'l-Sabîh*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1422/2001.

- Bulut, Halil İbrahim. “Mûcize”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2020. 30/348-349.
- Bulut, Zübeyir Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mûcizeler. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5. 2015.
- Çelebi, İlyas. *İtikadî Açından Uzak ve Yakın Gelecekle ilgili Haberler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Babru'l-muhât fi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1999.
- Ebussuûd, Muhammed b. Mustafa. *İrşâdu aklî's-Selîm ile mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Erkol, Ahmet. Hz. Peygamber'in Mu'cizesi Meselesi ve Nübüvvetin İspatında İnşikak-ı Kamer (Ayn Yarılması) Hadisesi ile İlgili Bir Değerlendirme. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1999), 261-298.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl. *Risâle ilâ eblî's-Segîr*. Medine: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmi, 1992.
- Harbi, Hüseyin b. Ali b. Hüseyin. *Kavâidü't-tercih inde'l-müfessirin*. Riyad: Dâru'l-Kâsımî, 1996.
- Hamdi Yazır, Elmalılı. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Basım, 1979.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Ankara: Yeni Şafak, 2003.
- Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaut - Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tabrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 3. Basım, 1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1988.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-azîm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâki. b.y.: Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabîyye, ts.
- İbn Teymiyye, Takiyuddîn. *en-Nübüvât*. Riyad: Edvâu's-Selef, 2000.
- Keskin, Zeki. *Kur'an'a Modernist Yaklaşımların Eleştirisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Kirmânî, Şemsuddîn. *Şerbu'l-Kirmânî alê sabibi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru Turâsi'l-Arabî, 1981.
- Mâturîdî, Ebu Mansûr. *Kitâbu't-tevhîd*. İskenderiye: Dâru'l-Câmiâtu'l-Misriyye, 2010.

Mâturîdî, Ebu Mansûr. *Te'vilâtu Ebli's-Sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l İlmiyye, 2005.

Mevdûdî, Ebu'l Âlâ. *Tefhimu'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sabîbu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Nesefî, Hâfızuddîn. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, 1998.

Nesefî, Ebu'l-Muîn. *Tefsiratu'l-edille*. Kâhire: el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, 2011.

Özel, Recep Orhan. Kur'ân'daki Hissî Mûcizelere Modern Yaklaşımlar Bağlamında Bir İnceleme: Mustafa Öztürk Örneği –I. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017) 75-123.

Pezdevî, Ebu'l-Usr. *Kenzu'l-Vusûl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

Râzî, Muhammed Fahriddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1999.

Sabri Efendi, Mustafa. *el-Kavlu'l-fasl beynellezîne yu'minune bi'l-gaybi vellezîne le yu'minun*. Kâhire: y.y. 1942.

Sabri Efendi, Mustafa. *Mevkîfu'l-akl ve'l-ilm ve'l-âlem min rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1981.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetu't-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.

Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Şemsuddîn, el-Kurtubi. *el-Câmi' li abkâmi'l-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Kütubu'l-Misriyye, 2. Basım, 1964.

Suyûtî, Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-Mensûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Suyûtî, Celâluddin. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Kâhire: el-Hey'etu'l-Ammetu'l-Misriyye li'l-Kitâb, 1974.

Taberânî, Ebu'l-Kasım. *Mucemu'l-Kebîr*. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.

Taberi, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2000.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Şirketu Matbaatu Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, 1975.

Ünsal, Fâtıma. Hasâis ve Delâil Edebiyatında Hz. Peygamber'e Atfedilen Hissî Mûcizelerin Kur'an Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 3/1. Temmuz 2020.

Vecdî, Ferîd. *es-Sîretü'l-Muhammediyye*. Kâhire: Dâru'l-Misriyyetu'l-Lübânîyye, 1993.

Yaşar, Yahya. “Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber’den Kur’an Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili”. KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27 (2016), 135-182.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım. *el-Keşşâf an Hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 3. Basım, 1987.

Zürkânî, Muhammed. *Menâbilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabi İsâ el-Bâbi'l-Halebi ve Şurakeehu, ts.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Fatih ÇELİKEL

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declares that he have no competing interests.